

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

МАРЧЕНКО ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 658.168.5

**МЕТОДОЛОГІЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ
І ДОСЯГНЕННЯ СИНЕРГЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ
В КОРПОРАЦІЯХ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Спеціальність 08.00.04– економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному університеті харчових технологій
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Мостенська Тетяна Леонідівна
Національний університет харчових технологій,
декан факультету економіки і менеджменту,
завідувач кафедри менеджменту

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Бутнік-Сіверський Олександр Борисович,
Інститут післядипломної освіти НУХТ МОНМС
України,

зав. кафедри економіки, обліку та фінансів;
доктор економічних наук, професор
Ходаківський Євген Іванович,
Житомирський національний агроекологічний
університет МОНМС України, зав. кафедри економіки
АПК;

доктор економічних наук, професор
Шкарлет Сергій Миколайович
Чернігівський державний технологічний
університет МОНМС України, ректор

Захист дисертації відбудеться «01» липня 2011 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.058.01 у Національному університеті харчових технологій Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 68, ауд. А-311.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету харчових технологій Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за адресою: 01601, м. Київ, Володимирська, 68.

Автореферат розісланий «31» травня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
д. е. н., проф.

І.В. Федулова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток складних систем є результатом взаємодій між їхніми підсистемами та однієї системи з іншою. У природі не існує систем, які не вступають у коротко- та довготермінові слабкі та сильні взаємодії з іншими системами. Саме взаємодія об'єктів стає причиною змін їх стану. Зважаючи, що кожна система знаходиться в певній взаємодії з іншими системами, то будь-яка зміна стану однієї з систем стане причиною змін і взаємодіючих із нею систем. Такі зміни і пояснюють сутність процесу еволюції.

Механізмами еволюції системи виступають внутрішні закономірності, зовнішні впливи чи випадкові явища, під впливом яких в системі реалізуються лінійні або нелінійні взаємозалежності між її підсистемами. Наявність нелінійності взаємодій та процесів супроводжується нерівновагою системи, результатом якої є її самоорганізація як процес узгодження взаємозв'язків в системі в стані їх хаотичної взаємодії.

Економіка є багаторівневою системою з властивою кожному рівню структурною складністю та широтою системи взаємовідносин як між її підсистемами, так і зовнішнім середовищем. І чим вищий рівень економічної системи, чим більша її складність, тим більша кількість нелінійних взаємодій відбувається в ній, тим тривалішими будуть процеси нерівноваги в такій системі, а відповідно, і очевидними наслідки її самоорганізації.

В умовах зниження частки державного регулювання процесів економічного розвитку в економіці відбуваються зміни структури промислового виробництва, зростає асиметрія територіального розвитку, активізується соціальна стратифікація, що є відображенням процесів економічної самоорганізації. Подальші дослідження підтвердили прояви процесів самоорганізації і в мікроекономіці, оскільки в ній були присутні всі критерії, необхідні для її самоорганізації, адже мікроекономічні системи є складними, відкритими, нелінійними, нерівноважними системами. Всі процеси в корпораціях: від формування морально-психологічного клімату до ефективності реалізації стратегій є результатом як процесів організації, так самоорганізації в функціональних колективах.

Злиття та поглинання корпорацій у представлений методології дослідження питань розвитку економіки є інструментом її самоорганізації, процесом з найбільшими проявами ефектів нелінійних взаємодій, який в синергетиці носить назву синергетичний ефект.

Розвиток методології економічної синергетики знайшов своє відображення в працях багатьох вчених: В.С. Білоуса, В.В. Галасюка, С.О. Єрохіна, Е.А. Єрохіної, О.М. Кірієнко, А.В. Ляхова, С.В. Мельникова, В.П. Милованова, С.В. Мочерного, В.М. Порохні, Ю.О. Колісник, В.П. Решетило, Л.Н. Сергєєвої, Є.І. Ходаківського, В.Н. Тарасевича та інших.

Явище синергізму активно досліджується в процесі злиттів та поглинань корпорацій з причини виникнення нелінійних ефектів як результату реалізації стратегічного управлінського рішення або випадкової взаємодії підсистем. Однак на сьогодні синергетична методологія дослідження процесів злиття та

поглинання застосовується переважно до питань прояву ефектів спільної взаємодії. Результати наукових досліджень синергізму злиття та поглинання знайшли відображення у працях Г.Я. Глинської, О. Гуліна, С.М. Іщенко, І.П. Лапшина, Р.В. Мельникова, С.В. Мельникова, В. Пихтеєва, О.А. Побоїв, І.О. Тивончук, А.Е. Хачатурова.

Втім, залишаються не дослідженими питання джерел, носіїв, інструментів синергізму злиття та поглинання. Практично відсутні роботи, де б розглядалися питання самоорганізації в сферах економічної діяльності та впливу процесів злиття та поглинання на її направленість. Відсутнє вивчення галузевих особливостей процесів злиття та поглинання, у тому числі і у молочній промисловості. На сьогодні відсутні методичні підходи до оцінки стійкості корпорацій до зовнішніх та внутрішніх коливальних процесів, що впливає на оцінку вартості корпорацій в процесі їх злиття та поглинання.

Активність процесів злиття та поглинання змінюється завдяки зміні сили та направленості впливу зовнішнього середовища, яке по відношенню до корпорації, є ієрархічним та різновпливовим. Потребують дослідження тенденції змін стану систем, які когерентно взаємодіють з молочною промисловістю, визначаючи стан та напрям її подальшого розвитку, та тенденції впливу зовнішнього середовища на стан консолідації молочної промисловості та активність процесів злиття та поглинання.

Невирішеність цих питань і обумовила вибір теми дисертаційної роботи, визначило її мету, завдання і структуру дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах наукових тем Національного університету харчових технологій: «Розроблення економічного механізму функціонування підприємств харчової промисловості та перероблення сільськогосподарської сировини» (номер державної реєстрації 0107U000475), особисто автором розроблено методику оцінки процесів самоорганізації в молочній промисловості на основі порівняння вхідних, вихідних потоків та внутрішнього потенціалу підприємств промисловості; «Удосконалення системи менеджменту на підприємствах харчової промисловості» (номер державної реєстрації 0108U010781), в межах якої автором особисто розроблена методика оцінки потенціалу синергізму в трудовому колективі в процесі злиття та поглинання корпорацій.

Результати дисертаційного дослідження були використані при розробці наукових тем Національного авіаційного університету: «Розроблення рекомендацій щодо здійснення стратегічного аналізу як інструменту підготовки, прийняття та реалізації оптимальних управлінських рішень» (державний реєстраційний номер 0106U005881), де автором підготовлені пропозиції з формування потенціалу синергізму управлінських рішень та кадровому синергізму; «Механізм застосування моделей та принципів корпоративного управління в діяльності українських корпорацій» (державний реєстраційний номер 0107U041291), в рамках якої автором представлені дослідження особливостей національної моделі управління корпораціями в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка синергетичної методології дослідження та прикладних науково-методичних засад і практичних рекомендацій щодо визначення направленості еволюції процесів злиття та поглинання в молочній промисловості під впливом зовнішніх умов та внутрішніх тенденцій розвитку та реалізації можливостей її самоорганізації.

Для досягнення визначеної мети в роботі поставлені та вирішені такі науково-методологічні та практичні завдання:

- узагальнено наукові дослідження, які дозволили сформулювати новий синергетичний підхід до пізнання еволюції розвитку складних систем;
- здійснено аналіз співвідношення процесів самоорганізації та організації в розвитку економічної системи;
- виявлено джерела виникнення випадковостей та визначено їх вплив на процеси самоорганізації економічних систем;
- досліджено природу флуктуацій, їх види та можливості виникнення в процесі злиття та поглинання корпорацій;
- досліджено еволюцію становлення процесів злиття та поглинання в Україні та в молочній промисловості України зокрема, виявлено тенденції їх розвитку;
- розвинуто теоретико-методологічну сутність понять «злиття та поглинання» та ідентифіковано структурні зміни, що їх супроводжують;
- досліджено мотиви процесів злиття та поглинання і критерії їх вибору в умовах національної моделі розвитку економіки;
- проаналізовано вплив зовнішнього середовища на процеси самоорганізації в молочній промисловості та розроблено методичні засади оцінки стійкості корпорацій до зовнішніх флуктуацій;
- досліджено привабливість корпорацій молочної промисловості для процесів злиття та поглинання та розроблено методичний підхід до оцінки їх стійкості до внутрішніх коливань;
- оцінено тенденції емісійної діяльності корпорацій молочної промисловості та визначено вплив операцій злиття та поглинання на динаміку інвестування в розвиток корпорацій;
- оцінено показники ефективності діяльності корпорацій молочної промисловості та об'єктивність їх використання для цілей розрахунку коефіцієнту конвертації акцій в процесі злиття корпорацій;
- здійснено аналіз передумов самоорганізації молочної промисловості та виявлено диспропорції в розвитку системи, досліджено внутрішні тенденції розвитку молочної промисловості та виявлено невідповідності між підсистемами, які є джерелом нерівноваги в галузі;
- здійснено моделювання поведінки молочної промисловості під впливом зовнішніх флуктуацій;
- проведено декомпозицію факторів синергізму злиття та поглинання;
- досліджено джерела кадрового синергізму в процесі об'єднання корпорацій;
- обґрунтовано можливості самоорганізації персоналу на основі комбінування біологічних та соціальних характеристик членів колективу

структурних підрозділів та розроблено методику оцінки потенціалу самоорганізації трудового колективу в процесі злиття корпорацій;

- удосконалено методологічні підходи до дослідження джерел появи економічних ефектів в процесі об'єднання корпорацій;

- розглянуто сутність синергетичного ефекту злиття та поглинання на основі поєднання фундаментальних теоретичних основ синергетики та економіки;

- узагальнено існуючі методи оцінки синергетичного ефекту та удосконалено методологічний підхід до оцінки синергетичного ефекту процесів злиття та поглинання корпорацій.

Об'єктом дослідження є процес самоорганізації злиття та поглинання в молочній промисловості України.

Предметом дослідження є комплекс теоретико-методологічних, методичних та практичних засад самоорганізації та досягнення синергетичного ефекту в процесі злиття та поглинання корпорацій.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є діалектичний метод пізнання, фундаментальні положення економічної теорії, закономірності еволюції систем мікрорівневої економіки, синергетичний, системний та процесний підхід до дослідження самоорганізації злиття та поглинання корпорацій.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано систему загальнонаукових і спеціальних методів, які дозволили дослідити процеси самоорганізації злиття та поглинання у взаємозв'язку з тенденціями розвитку молочної промисловості та розв'язати поставлені наукові завдання. При вивченні й узагальненні теоретико-методологічних та методичних основ, опрацюванні прикладних результатів дослідження використано: *метод абстрактно-логічного і системного аналізу* (при дослідженні сутності синергетичної концепції та процесів самоорганізації в молочній промисловості, при теоретичному обґрунтуванні поставлених завдань, уточненні ключових понять дисертаційного дослідження та формулюванні висновків); *метод аналітичних та логічних узагальнень* (при дослідженні факторів впливу та тенденцій розвитку молочної промисловості, закономірностей процесів злиття та поглинання; особливостей процесів еволюції економічних систем); *метод моделювання* (при прогнозуванні поведінки молочної промисловості та процесів концентрації в ній під впливом зміни факторів зовнішнього середовища); *математичної статистики* (при оцінці стійкості корпорацій молочної промисловості до зовнішніх коливань та внутрішньої стійкості їх підсистем); *аналізу і синтезу* (при деталізації і структуруванні потенціалу синергізму злиття та поглинання); *графічного* (при дослідженні тенденцій злиттів та поглинань та оцінки передумов, тенденцій та процесів самоорганізації в молочній промисловості); *метод групування* (при дослідженні ефектів злиття та поглинання та виявлення носії, факторів та інструментів його синергізму); *порівняльного аналізу* (при розрахунку синергетичного ефекту злиття та поглинання та при оцінці стійкості корпорацій); *метод експертного оцінювання* (при використанні технології когнітивного моделювання для прогнозування тенденцій розвитку молочної промисловості) та

інші.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційна статистика Державного комітету статистики України, Національного банку України та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистична звітність підприємств харчової промисловості, інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

У дослідженні виконане теоретичне, методологічне та методичне обґрунтування направленості процесів самоорганізації злиття та поглинання корпорацій молочної промисловості, що дозволило обґрунтувати теоретико-методологічні та практичні результати, які містять наукову новизну та виносяться на захист, зокрема:

вперше:

– визначено сутність поняття синергізму злиття та поглинання як сукупності нелінійних залежностей, які розглядаються як реальні джерела самоорганізації елементів системи, що реалізують можливості зростання ефективності діяльності об'єднаної корпорації як за рахунок емерджентності (системності), так і очікувань, та досліджені джерела та інструменти його реалізації;

– розроблено методичний підхід до оцінювання стійкості корпорацій до зовнішніх флуктуацій, в основу якого покладено характеристику здатності системи реагувати на зовнішні флуктуації. Запропонована авторська система показників стійкості системи, в якій кожний із показників відображає швидкість реакції корпорації на зміну чинника зовнішнього середовища;

– запропоновано методику оцінки стійкості корпорацій молочної промисловості до коливань, які виникають у їх функціональних підрозділах. Проведене ранжування функціональних підрозділів за показниками стійкості до флуктуацій дозволило виявити групи стійких (виробничий) та із значною нестійкістю підрозділів (фінансовий, управлінський, маркетинговий), що забезпечує власника інформацією про підсистеми з найбільшими загрозами діяльності та дає змогу прогнозувати напрям розвитку корпорацій з огляду на стан стійкості її виробничої підсистеми як центральної ланки в системі;

– запропоновано методичний підхід до оцінки процесів самоорганізації молочної промисловості на основі порівняння вхідного потоку у систему, її внутрішнього потенціалу та вихідного потоку із системи;

– розроблено теоретико-методичний підхід до визначення синергетичного ефекту злиття та поглинання корпорацій, як суми очікувань власників щодо зміни ринкової вартості корпорації та нелінійних ефектів процесів самоорганізації підсистем корпорації в результаті їх об'єднання та подальших реорганізацій;

удосконалено та уточнено:

– особливості еволюції національних процесів злиття та поглинання

корпорацій, що дозволило здійснити його періодизацію та виявити характерні ознаки перебігу кожного із етапів, які сформували передумови подальшої еволюції економіки;

- систематизацію мотивів злиття та поглинання в залежності від політики реалізації права власності, що дозволило узагальнити три групи мотивів: 1) мотиви, продиктовані необхідністю реалізації стратегії «виживання» корпорації в складних зовнішніх та внутрішніх умовах господарювання; 2) мотиви, в основі яких лежать наміри зростання ефективності діяльності корпорації; 3) мотиви, які є результатом амбіційності їх власників. Кожна із груп мотивів обирається в залежності від ступеня задоволення нею особистих економічних інтересів власника;

- тенденції розвитку факторів зовнішнього впливу та їх невідповідності тенденціям розвитку молочної промисловості, які визначають напрями майбутньої самоорганізації системи;

- внутрішні тенденції розвитку молочної промисловості та диспропорції між економічними показниками оцінки її ефективності, які демонструють наявність внутрішніх суперечностей та неузгодженостей між підсистемами молочної промисловості та які можуть провокувати нерівновагу в системі;

- множину напрямів подальшої самоорганізації молочної промисловості і процесів злиття та поглинання, зокрема, яка визначається еволюційними закономірностями попередніх етапів розвитку промисловості і направленістю зовнішнього впливу, та проведено групування інструментів, які визначають їх вибір;

- поведінку молочної промисловості та процесів злиття та поглинання при зміні факторів зовнішнього середовища на основі використання когнітивної технології моделювання соціально-економічної системи з використанням аналізу сценаріїв. Виявлено, що найбільший вплив на зміну стану молочної промисловості та галузевої концентрації мають: зміна кредитної ставки, зміна попиту та обсягів експорту. Зміна даних факторів «породжує» флуктуації в системі та сприяє проявам адаптаційної самоорганізації промисловості. Значні зміни кредитної ставки можуть викликати нерівновагу в промисловості та визначити новий напрям її розвитку;

- варіанти поведінки трудових колективів в процесі злиття та поглинання корпорацій та методику оцінки потенціалу самоорганізації трудового колективу в напрямі реалізації поставлених задач. Найбільш поширеними варіантами поведінки є: підтягування; підпорядкування; контроль; об'єднання рівних; відособленість. Кожний із варіантів супроводжується різними ефектами самоорганізації в процесі подальшого розвитку об'єднаної корпорації. Кількісний вимір наявних в трудовому колективі соціальних, соціально-біологічних, біосоціальних та біологічних характеристик дозволяє виявити сильні та слабкі сторони підрозділу та визначити набір характеристик, необхідних для реалізації функціональних задач;

- джерела потенціалу кадрового синергізму в процесі злиття та поглинання корпорацій, реалізація якого можлива завдяки організованому чи

хаотичному комбінуванню соціальних та біологічних характеристик його членів, залежно від задач структурних підрозділів корпорацій та типів їх поведінки в процесі злиття. До джерел кадрового синергізму віднесено рекомбінацію знань, відповідність енергії робітника енергії робочого місця, колективну взаємодію працівників, ліквідацію невідповідностей;

набули подальшого розвитку:

– ідентифікація понять «злиття» та «поглинання» як двох самостійних процесів, які можуть існувати обособлено одне від одного, або бути логічно послідовними операціями;

– сутність випадковості як джерела нерівноваги системи, роль випадковості на кожному етапі самоорганізації системи та запропоновано підхід до класифікації джерел появи випадковостей в процесі злиття корпорацій;

– економічна сутність флуктуацій, природа їх виникнення, джерела появи в процесі злиття та поглинання корпорацій та наслідки для корпорацій;

– поняття самоорганізації системи як процесу та результату. Самоорганізацію системи як процес слід розглядати як сукупність взаємодій її підсистем, які, перебуваючи в стані нерівноваги, когерентно взаємодіючи між собою, формують нову якість відносин у системі. Самоорганізація як результат виступає у вигляді визначеної структури системи (інституційної, організаційної), яка склалася в результаті взаємодії її підсистем;

– економічний зміст та природа походження синергетичного та комплементарного ефектів в процесі злиття і поглинання корпорацій та узагальнено джерела їх виникнення. Синергетичний ефект злиття розглядається як результат самоорганізації підсистем корпорації в процесі їх хаотичної взаємодії. Комплементарний ефект є планомірним результатом раціонального використання ресурсів в об'єднаній корпорації;

Практичне значення отриманих результатів полягає у розвитку теорії синергетичного підходу до дослідження процесів еволюції та самоорганізації корпорацій молочної промисловості під впливом тенденцій зовнішнього середовища та їх внутрішнього потенціалу, як умов для формування активності злиття та поглинання, обґрунтуванні пропозицій щодо формування джерел, носіїв та інструментів синергізму в процесі злиття та поглинання корпорацій, удосконаленні методичних підходів до оцінки синергетичного ефекту в процесі злиття та поглинання. Узагальнення та подальший розвиток теоретичних та методичних розробок та доведення їх до практичних рекомендацій дозволяє підвищити ефективність процесів злиття та поглинання за рахунок планування та об'єктивної оцінки можливостей появи синергії.

Основні положення, викладені в дисертаційній роботі, прийнято до впровадження Державним Комітетом інформатизації України при формуванні пропозицій до розробки Державної програми економічного та соціального розвитку України на період 2010-2015 років та в процесі формування відділів та секторів комітету (довідка), Національною асоціацією молочників України

«Укрмолпром» в діяльності асоціації в цілому та корпорацій молочної промисловості, зокрема, та при підготовці пропозицій щодо стратегії економічного розвитку України (довідка № 47/1-60 від 10.02.2011 р.), Департаментом харчової промисловості Міністерства аграрної політики та продовольства України при прогнозуванні тенденцій поведінки підприємств харчової промисловості на продовольчому ринку України та при прогнозуванні економічного та соціального розвитку України (довідка № 32-01-02/365 від 07.04.2011 р.), ПАТ «Житомирський маслозавод» при підготовці стратегії та розробці політики економічного розвитку, реалізації політики управління ефективністю кадрової політики (довідка № 445 від 16 лютого 2011 р.), Спілкою молочних підприємств України при підготовці звітів про результати процесів концентрації на ринку виробників молочної продукції (довідка № 95 від 06.04.2011 р.), ПАТ «Обухівський молочний завод» при реалізації кадрової політики підприємства (довідка про впровадження).

Обгрунтовані в дисертації висновки та рекомендації прийняті до впровадження в навчальному процесі Національного університету харчових технологій при викладанні дисциплін: «Корпоративне управління», «Економіка галузей харчової промисловості», «Потенціал підприємства», «Економічна теорія», «Стратегічний розвиток підприємств», «Антикризовий менеджмент», «Управління персоналом», «Менеджмент» (акт впровадження).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є одноосібною науковою працею, у якій знайшла подальший розвиток теорія та методологія синергетичного підходу до дослідження економічних явищ та запропоновано методичний інструментарій до оцінки самоорганізації молочної промисловості, злиттів та поглинань.

Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист (теоретичні та практичні аспекти), одержані автором самостійно і є його особистим внеском в економічну теорію.

У працях, написаних у співавторстві, автору належить 1,5 друкованих аркуша, які і були використані при написанні дисертаційної роботи.

Апробація результатів дослідження. Наукові положення основних результатів дослідження доповідалися і обговорювалися на 21 міжнародній науково-практичній та науковій конференціях, 4 всеукраїнських науково-практичних конференціях та 1 міжнародному форумі молодих учених.

Публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дисертаційної роботи опубліковано у 3 колективних, 1 одноосібній монографіях, 38 статтях у наукових фахових виданнях (з яких 36 є одноосібними) загальним обсягом 16,58 друк. арк., 2 статтях в інших виданнях, 27 публікаціях за результатами науково-практичних конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, семи розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить – 437 сторінок, у тому числі: 98 рисунків займають 26 сторінок, 118 таблиць – 35 сторінок. Список використаних джерел (333 найменування) – 32 стор., 22 додатки – 46 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першого розділі «**Методологія синергетики в дослідженні процесів злиття та поглинання**» розглянуто еволюцію становлення синергетики як нової методології дослідження, проаналізовано співвідношення самоорганізації та організації економічних систем, розглянуто теоретичні та практичні засади випадковості процесу злиття та поглинання та уточнено природу флуктуацій процесу злиття та поглинання.

Наявність загальних закономірностей розвитку складних систем будь-якої природи походження спонукала до появи нової концепції наукових досліджень, яка Г. Хакеном була названа синергетикою. Базовими принципами синергетики, які і визначили її відмінності від класичної науки, полягають у наступному: розвиток системи відбувається через взаємодію її підсистем; всі складні відкриті системи є нелінійними; відкриті системи є нестабільними, оскільки, споживаючи ззовні речовину, енергію та інформацію, виявляють залежність від «якості» вхідних потоків та піддаються коливанням, які можуть бути незначними і такими, що не призведуть до зміни стану системи або її підсистем; у випадку, якщо коливання (флуктуації) виводять систему зі стану рівноваги, її розвиток стає непередбачуваним, в системі відбуваються якісні зміни та з'являються нові емерджентні властивості; нерівноважна підсистема в процесі взаємодії з іншими підсистемами починає хаотично взаємодіяти з усіма елементами системи, що призведе до урівноваженості системи з непередбачуваними результатами для системи в цілому. Такий процес хаотичної взаємодії елементів системи в стані нерівноваги називається в синергетиці когерентністю. Вся система в стані нерівноваги, взаємодіючи з іншими системами, передає останнім «збудження», «провокуючи» в них зміни і визначаючи напрям їх подальшого розвитку.

Застосування визначених принципів синергетики до еволюції економіки дозволило пояснити розвиток останньої як послідовність нерівноважних станів з незначними проміжками рівноваги. Джерелом розвитку економіки є нерівновага, в стані якої підсистеми економіки, взаємодіючи між собою, узгоджують та упорядковують взаємозв'язки, тобто самоорганізуються.

Самоорганізація – це порядок, який виникає при хаотичній взаємодії структурних елементів будь-якої системи. Науку про самоорганізацію складних систем прийнято називати синергетикою, результат такої взаємодії синергією, а кількісно оцінену величину синергії – синергетичним ефектом.

Прояви самоорганізації мають місце не лише в системі «економіка», а й на рівні систем мікроекономіки в процесі їх інтеграції, реструктуризації, реорганізації, злиття та поглинання тощо. І чим більша кількість підсистем корпорації буде втягнута в процеси реструктуризаційних змін, тим активнішими будуть процеси самоорганізації. Активність самоорганізації систем мікрорівня визначає стан самоорганізації економіки в цілому.

Особливістю систем мікрорівня є як цілеспрямований вплив людини на організацію її процесів, так і опосередкований вплив на процеси самоорганізації в ній – чим більша частка організованого, тим менш самоорганізованою є система.

Цілеспрямована діяльність людей може бути направлена на активізацію процесів самоорганізації або на формування комплексу заходів, стримуючих або нейтралізуючих такі процеси.

В системах мікрорівня співвідношення організованого та самоорганізованого стає причиною протиріч та невідповідностей в їх розвитку і, відповідно, може стати причиною наступного зростання нерівноваги та хаосу. Хаос, у свою чергу, формує новий порядок в системі, а, відповідно, і новий її стан.

В залежності від чинника впливу, процеси самоорганізації в корпораціях можна класифікувати як такі, які є результатом цілеспрямованої діяльності людини, та такі, які є результатом хаотичної взаємодії її підсистем.

До хаотичних процесів в корпораціях відносяться процеси випадкової взаємодії людей (як працівників функціональних підрозділів, акціонерів, ділових партнерів), яка провокує нову якість відносин між функціональними підрозділами та з зацікавленими особами (позитивну або негативну).

Причиною нерівноваги розвитку корпорації та подальшої її самоорганізації є, в тому числі, і випадковість. За синергетичним підходом до дослідження економічних систем випадковість є як джерелом нерівноваги, так і, в залежності від природи свого походження, визначає напрям подальшого розвитку корпорації. Найтипівішими причинами виникнення випадковостей є: невраховані закономірності; результати самоорганізації інших систем, з якими взаємодіє корпорація в процесі своєї діяльності; суб'єктивізм менеджменту, акціонерів та керівників функціональних підрозділів (відсутність досвіду та вмінь); непізнані нерозкриті явища.

Самоорганізація, як процес узгодженості та упорядкованості взаємозв'язків між елементами будь-якої системи, призводить до зміни її стану. Зміна стану системи розглядається як результат когерентної взаємодії її підсистем. Саме в силу наявності когерентної передачі флуктуації по системі, остання набуває нових ознак свого розвитку. Самоорганізувавшись, система «підтягує» інші взаємодіючі з нею системи до рівня, адекватного їй самій, виступаючи при цьому як випадковість для таких систем.

Злиття корпорацій, як процес їх реструктуризації, в реалізації якого задіяна велика кількість учасників та ефективність якого є залежною від великої кількості чинників, які в сукупності несуть в собі потенційну загрозу виникнення випадковостей по причині наявності суб'єктивних та об'єктивних впливів на результативність кожного із його етапів.

Синергетична методологія дослідження економічних процесів розглядає нерівновагу як основну рушійну силу розвитку будь-якої складної системи. Нерівновага виступає як реакція системи на сукупність внутрішніх та зовнішніх причин, що її викликають. Ознакою нерівноваги в системі є флуктуації. Природа виникнення флуктуацій може бути закономірною або випадковою, однак при наростанні сили їх дії, енергія впливу може перерости максимально допустиме значення, яке може витримати система, або нейтралізувати енергією протилежно направлених сил. При переростанні критичної межі стану рівноваги система

переходить в стан нерівноваги, зростає ентропія в системі і настає біфуркаційний стан, результатом якого є перехід системи в новий якісний стан або руйнування системи. У стані нерівноваги важливість навіть однієї незначної флуктуації зростає, оскільки вона може бути визначальною при виборі типу атрактора як майбутнього шляху розвитку системи.

Флуктуації є своєрідними викликами системі, які сигналізують про невідповідності між окремими її підсистемами. У критичній точці флуктуації виникає можливість появи декількох альтернативних варіантів реакції системи на них: менеджмент корпорації не приймає дій з нейтралізації негативного впливу коливальних процесів; органи управління корпорації реагують на виклик системи і за рахунок свідомих дій з концентрації енергії протидії нейтралізують наслідки флуктуаційних змін.

У процесі злиття та поглинання корпорацій ймовірність виникнення флуктуацій є значною, оскільки при злитті корпорацій можливі флуктуації переговорного процесу, внутрішні флуктуації корпорацій-учасників, внутрішні флуктуації новоутвореної корпорації. Окрім внутрішніх, на процес злиття та поглинання значний вплив справляють і зовнішні флуктуації, а зокрема, зростання цін на подібні активи, зміна цін на сировину та матеріали, зміна вартості джерела фінансування угоди, зміна валютного курсу, зміна норм державного регулювання тощо.

У другому розділі **«Методологія злиття та поглинання як процесів самоорганізації економічної системи»** досліджено теоретико-методологічну сутність понять злиття та поглинання, здійснена логічна структуризація процесів злиття та поглинання, узагальнений мотиваційний механізм злиття та поглинання корпорацій, запропонований методичний підхід до оцінки стійкості корпорації до зовнішніх флуктуацій, проведена ідентифікація причин внутрішніх коливальних процесів корпорацій-учасників злиття та поглинання і розроблена методика оцінки їх стійкості до внутрішніх флуктуацій.

Питання теорії, методології та практики злиттів та поглинань відносяться до малодосліджених та таких, які потребують подальшого розвитку з огляду на тенденції їх стійкого зростання та удосконалення методів їх організації. На сьогодні в наукових дослідженнях переважає юридичний підхід до дослідження процесів злиття та поглинання як сукупності законодавчо визначених процедур та етапів їх реалізації. Причинами низької активності економічних досліджень процесів злиття та поглинання є неоднозначність підходів до сутності таких процесів, виходячи із їх законодавчого забезпечення, філологічна тотожність тлумачень «злиття» і «поглинання» в іноземних дослідженнях та розбіжності у трактуванні сутності процесу злиття.

На основі дослідження теоретичної сутності понять «злиття» та «поглинання» можна стверджувати, що вони мають різний внутрішній зміст. Для процесів злиття внутрішньою складовою процесу є злиття як форм, так і активів. Поглинання передбачає передачу прав власності, а не форм діяльності. Юридичне оформлення змін у структурі компанії поглинача може настати після

реалізації процесу поглинання, а може і не відбутися, в залежності від бажання власника щодо його подальшої поведінки відносно об'єкту поглинання.

На сьогодні в економічній науці зустрічається декілька підходів до з'ясування сутності поняття злиття та його логічного місця в структурі заходів з реструктуризації підприємств: злиття розглядається як метод об'єднання корпорацій; як спосіб реструктуризації корпорації; як процедура оформлення процесу об'єднання двох корпорацій. Поєднання всіх трьох підходів дає можливість розглядати злиття як процес об'єднання в політиці реструктуризації корпорації. Такий підхід дозволяє акцентувати увагу на причинах, передумовах та наслідках злиття в рамках реструктуризованої корпорації.

На основі дослідження економічної сутності процесів злиття та поглинання можна з'ясувати їх структурно-логічну послідовність. Злиття виступає одним, але не єдиним результатом операції поглинання, а поглинання, відповідно, однією (але не єдиною) передумовою операції злиття.

Сформованість приватного сектору економіки та неперервні процеси подальшого перерозподілу власності дозволили визначити особистий економічний інтерес як пріоритетний в механізмах перерозподілу власності. Особисті наміри акціонерів є визначальними при прийнятті рішень про майбутні злиття та поглинання, а зовнішнє середовище та внутрішні можливості виступають чинниками зростання чи зниження їх активності. Отже, перспективи подальшого розвитку корпорацій та економіки країни в цілому залежать від особистого економічного інтересу власника.

Виходячи з дослідження представлених в літературі мотивів злиття та поглинання, всю їх сукупність можна представити у вигляді трьох укрупнених груп: «виживання» в умовах жорсткої конкуренції; підвищення ефективності діяльності корпорації в умовах обмеженості ресурсів для розвитку; амбіційні наміри акціонерів (табл. 1).

Таблиця 1

**Мотиви злиття та поглинання,
що продиктовані реалізацією функції права власності**

Група мотивів	Конкретні мотиви
«Виживання» в умовах жорсткої конкуренції	Доступ до технологій, доступ до ресурсів, продаж як альтернатива банкрутства, узгодження умов конкуренції між учасниками об'єднання, перерозподіл ресурсів між учасниками об'єднання
Підвищення ефективності діяльності корпорації в умовах обмеженості ресурсів для розвитку	Досягнення синергетичного ефекту, податкові мотиви, усунення неефективного управління, диверсифікація виробництва, доступ до інновацій
Амбіційні наміри акціонерів	Досягнення певної частки ринку, олігополія на ринку, вихід на нові ринки, набуття статусу транснаціональної корпорації, отримання найвищого гудвілу від продажу

Кожній групі мотивів злиття та поглинання відповідає свій тип поведінки акціонерів в залежності від величини прибутковості корпорації. Так, при реалізації мотивів «виживання» в умовах жорсткої конкуренції акціонери застосовують процедури злиття та поглинання для реалізації політики реструктуризації та продажу власності, для цілей підвищення ефективності діяльності корпорації та реалізації амбіційних намірів акціонерів – утримування власності та реструктуризацію.

За природою свого походження внутрішні флуктуації можуть бути результатом впливу зовнішніх флуктуацій; результатом внутрішніх невідповідностей у самій системі або підсистемі; результатом накладання (поєднання, взаємодоповнення) зовнішніх та внутрішніх флуктуацій.

Момент досягнення системою критичної точки переходу в біфуркаційний стан залежить від сили впливу флуктуації на нерівновагу в системі. Сила впливу флуктуації визначає стійкість системи.

Запропонована автором методика оцінки стійкості корпорацій до зовнішніх флуктуацій (коливальних процесів у зовнішніх до системи, що розглядається, системах) дозволяє виявити здатність системи реагувати на «зовнішні подразнення». В основу методики покладено принцип адекватності змін у системі змінам зовнішнього середовища. Запропонована методика оцінки стійкості за показниками: адекватність ринку, цінова свобода, покриття заборгованості, інноваційна активність, технологічність виробництва, капіталізованість корпорації - дозволила кількісно виміряти реакцію корпорації на зовнішні флуктуації, визначити слабкі сторони діяльності корпорації та намітити стратегічні орієнтири для планування управлінських рішень (енергії протидії) з метою зменшення нестійкості.

Виходячи з розглянутих вище підходів, були ідентифіковані наступні стани стійкості: абсолютна, тимчасова стійкість, нестійкість. Така ідентифікація дозволила виявити потенційну можливість появи нерівноваги у корпораціях з причини відсутності адекватної реакції на зовнішні впливи, і відповідно, прогнозувати можливість участі таких корпорацій в процесах злиття та поглинання.

Інтегральний показник стійкості корпорацій засвідчив найвищу інтегральну стійкість до зовнішніх флуктуацій у ВАТ «Житомирський маслозавод», найнижчу - у ВАТ «Ковельмолоко» (табл. 2).

Кожному із запропонованих показників оцінки стійкості системи відповідає своя тактика поведінки корпорації, яка дозволяє нейтралізувати негативну направленість впливу зовнішніх флуктуацій.

Запропонована система тактичних дій дозволить зберегти стійкість системи шляхом прийняття управлінських рішень, направлених на адаптацію корпорацій до зовнішніх впливів або протидії їх негативним наслідкам.

Для цілей оцінки стійкості корпорацій до внутрішніх коливань запропонована методика, яка ґрунтується на визначенні узгоджених змін між темпами зростання результату та ресурсу корпорацій. При збереженні принципу адекватності таких змін система вважатиметься стійкою, оскільки є відсутніми

диспропорції в розвитку підсистем.

Таблиця 2

Показники індикаторів стійкості корпорацій молочної промисловості

Значення вихідних показників	ВАТ «Галактон»	ВАТ «АК «Комбінат» «Придніпровський»	ВАТ «Ковельмолоко»	ВАТ «Кременчуцький міськмолзавод»	ВАТ «Житомирський маслозавод»	ВАТ «Шосткинський міськмолзавод»
Адекватність ринку	0,87	1,38	0,83	0,94	0,94	1,01
Цінова свобода	0,99	1,04	0,95	1,02	1,05	0,98
Покриття заборгованості	0,13	0	0	3,03	0,77	0
Інноваційна активність	1,06	0,94	0,74	1,03	1,23	0,84
Технологічність виробництва	0,77	1,24	1,37	1,37	1,67	1,77
Капіталізованість	2,3	0,89	0,09	0,64	8,57	0,98
Інтегральний показник стійкості корпорації	0,77	0,73	0,43	1,17	1,54	0,72

Співвідношення темпів зростання показників результативності та темпів зростання показників використання ресурсів корпорації виявило різну величину стійкості підсистем корпорацій молочної промисловості (табл. 3).

Таблиця 3

Групування підсистем корпорації за рівнем їх стійкості

Корпорації	Стійкість корпорації			
	стійка $V_{\sigma} < 5\%$	незначна нестійкість $5\% < V_{\sigma} < 10\%$	середня нестійкість $10\% < V_{\sigma} < 25\%$	висока нестійкість $25\% < V_{\sigma}$
ВАТ «Галактон»	Виробнича Інформаційна	Кадрова	Фінансова Управлінська Маркетингова	
ВАТ «Шосткинський сирзавод»	Інформаційна		Фінансова Виробнича Маркетингова	Кадрова Управлінська
ВАТ «Кременчуцький молокозавод»	Інформаційна	Виробнича	Управлінська	Фінансова Маркетингова Кадрова
ВАТ «Житомирський маслозавод»	Інформаційна	Виробнича	Управлінська	Фінансова Маркетингова Кадрова
ВАТ «Ковельмолоко»	Інформаційна			Фінансова Маркетингова Кадрова Виробнича Управлінська

Найбільший ризик втрати стійкості корпорації походить від фінансової та маркетингової підсистем корпорацій. Зниження темпів нарощування операційного прибутку та зростання витрат на збут на фоні приросту собівартості продукції та повільних темпів зростання виручки можуть стати причиною

зростання ентропії в системі та її подальшої самоорганізації.

Враховуючи отримані результати, слід зауважити, що для збереження упорядкованості та узгодженості між флуктуаціями в функціональних підсистемах корпорації, менеджменту варто спрямувати енергію професійного інтелекту на прийняття управлінських рішень з нейтралізації негативних проявів неефективності у зазначених підсистемах.

У третьому розділі «**Стан та наслідки процесів злиття та поглинання в молочній промисловості України**» досліджено генезис становлення процесів злиття та поглинання в Україні, організаційні наслідки процесів злиття та поглинання в молочній промисловості України, визначено вплив злиття та поглинання на емісійну діяльність та стан організованого ринку акцій корпорацій молочної промисловості, здійснено дослідження впливу зовнішніх факторів на напрями самоорганізації молочної промисловості.

На основі дослідження етапів розвитку ринку злиття та поглинання були узагальнені основні чинники його еволюції, використання яких активізувало процеси злиття та поглинання, а сила їх впливу визначила тренд. Основні чинники процесів злиття та поглинання узагальнено можна представити у вигляді трьох груп: об'єкт, який визначає мету операції (сировина, технологія, інновація, персонал); стан економічного середовища, основними індикаторами якого є цикл світової економіки, стан конкуренції на ринку, можливість доступу до недорогих фінансових коштів; неспецифічні випадкові фактори (епідемії, військові акції в країнах походження учасників злиття та поглинання). Застосування графічного методу дозволило виявити паралельність трендів приросту світового обсягу злиттів та поглинань та приросту світового ВВП, що підтверджує залежність активності злиттів та поглинань від тенденцій світового розвитку (рис. 1).

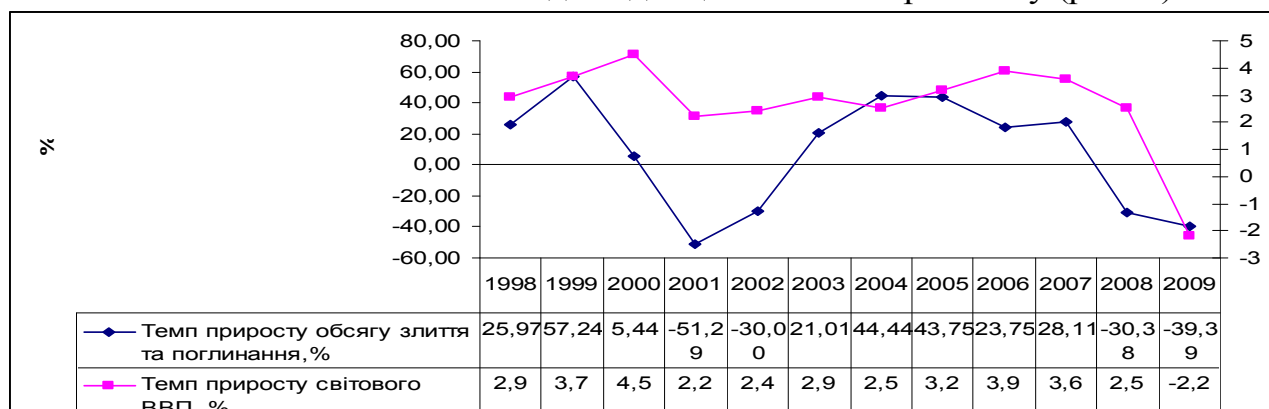


Рис. 1. Темпи приросту світових обсягів злиття та поглинання та світового ВВП

Злиття та поглинання призвели до появи частки транснаціональних корпорацій в розвитку світової економіки. Причинами зростання частки транснаціональних корпорацій у загальному обсязі процесів злиття та поглинання стали : обмеженість мінеральних ресурсів сировини, зростання попиту на ринку країн, що розвиваються, зростання конкуренції, завоювання нових ринків і лідерство в глобальній економіці, обмеженість можливостей подальшого зростання на внутрішніх ринках, насиченість внутрішнього ринку,

диверсифікація діяльності за рахунок розширення напрямів бізнесу, придбання відомого бренду, зростання доходів населення в країнах, що розвиваються.

Обсяг національних процесів злиттів та поглинань становить від 0,1 до 0,3% обсягів світових злиттів та поглинань. Початком зародження процесів злиттів та поглинань в Україні є 1991-1995 р. – період початку формування інституту приватної власності. Основними етапами подальшої еволюції злиттів та поглинань в Україні є 1996-2000 роки - I хвиля перерозподілу власності, 2001-2005 роки - II хвиля перерозподілу власності, 2006-2007 - структуризація бізнесу, 2008 - спад активності. Кожний із етапів реалізувався під впливом притаманних йому чинників та особливостей.

Закономірністю загального обсягу процесів концентрації в Україні є зменшення частки злиття та зростання частки поглинання в сумарному їх обсязі. Якщо в 2003 році питома вага процесів злиття в загальній кількості процесів концентрації становила 17,02%, а питома вага придбання акцій - 55,02%, то в 2009 році - відповідно 0,21% та 82,08%.

Особливості еволюції національного ринку злиттів та поглинань лягли в основу національної моделі формування та управління корпоративним сектором економіки країни. На сьогодні такими особливостями є переважання конгломератного типу інтеграції, що обумовило різнопрофільність та закритість діяльності крупних корпорацій; закріплення контролю над великими промисловими об'єктами за ПФГ; непрозорість схем закріплення прав власності за національними активами; відсутність дієвих інструментів протидії ворожим поглинанням та рейдерським захопленням власності тощо.

Порівняння обсягу прямих іноземних інвестицій та сукупного обсягу процесів злиття та поглинання підтверджує висновок про домінуючу частку в загальних обсягах інвестицій, які надходять в Україну шляхом злиття та поглинання корпорацій. Однак відсутність прозорого інформаційного та статистичного забезпечення даних процесів зводить до мінімуму можливість їх ефективного контролю та адекватного регулювання.

Харчова промисловість України відносить до тих галузей, які проявляли найвищу активність реструктуризації власності, залучаючи до участі в управлінні своїми активами транснаціональні корпорації. Зростання купівельної спроможності населення в Україні, загальне економічне пожвавлення у сукупності зі швидкими темпами обороту обігових засобів у харчовій промисловості забезпечили їх лідируючі позиції в кількості угод злиття та поглинання. Після завершення етапу приватизації підприємств харчової промисловості почався етап встановлення мажоритарного контролю над лідерами галузей зі сторони ПФГ України та транснаціональних (або міжнародних) корпорацій, що сформував структуру власності на активи в галузях діяльності з виробництва харчової продукції.

Активність процесів поглинання в молочній промисловості стала причиною високих темпів консолідації на ринку. За підсумками 2009 року, десять найкрупніших корпорацій займають до 53% ринку.

Процеси поглинання в молочній промисловості України характеризуються

своїми особливостями, які зумовлені спеціалізацією виробництва, географією попиту, забезпеченістю сировинними ресурсами.

Злиття та поглинання корпорацій молочної промисловості за участю національного або іноземного інвестора не вплинуло на інвестиційну активність в корпораціях за рахунок надходжень від додаткової емісії акцій. Узагальнено емісійну діяльність корпорацій молочної промисловості можна охарактеризувати як поодинокі емісії в періоди зміни власності корпорацій.

На основі дослідження еволюції емісійної діяльності корпорацій молочної промисловості можна констатувати факт зменшення кількості емісій при одночасному зростанні її обсягів. Найвища емісійна активність вказаних корпорацій мала місце до 2002 року. З 2003 року розпочинається період цільових крупних емісій. Додаткова емісія призвела до перерозподілу структури власності в корпораціях в напрямі формування мажоритарного власника.

Процес самоорганізації системи можна представити у вигляді логічної послідовності етапів: формування передумов, вибір напрямку, оцінка результатів. Передумови самоорганізації можна охарактеризувати як сукупність вхідних потоків речовини, енергії та інформації, які є результатами попередньої самоорганізації когерентно взаємодіючих з даною системою систем, та які в сукупності формують вихідне середовище для подальшої самоорганізації системи як процесу безперервного розвитку.

Направленість процесу самоорганізації визначається направленістю впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. Під впливом вказаних факторів система будь-якого рівня трансформується, змінюючи свою організаційну структуру та ефективність діяльності.

У нинішніх умовах господарювання мінливість факторів зовнішнього середовища обумовлює стан внутрішньої стійкості промисловості та підприємства. Дослідження тенденцій факторного впливу зовнішнього середовища дозволило, в залежності від характеру їх впливу на діяльність промисловості, згрупувати їх у дві групи: група факторів позитивного впливу та група негативно направлених факторів. До факторів, зміна яких за період 2000-2008 років мала позитивний вплив на розвиток молочної промисловості, слід віднести: 1) зростання товарності молока: якщо в 1999 році коефіцієнт товарності складав 18 %, то в 2008 – 45 %; 2) зростання попиту на промислову продукцію: порівняння темпів зростання реальної заробітної плати та чистого доходу молочної промисловості дозволило підтвердити їх взаємозалежність та паралельність динамік; 3) зниження ставки банківського кредитування: чим більші темпи падіння процентів за кредитами, тим вищі темпи приросту чистого доходу в промисловості.

До факторів, розвиток яких відбувався в напрямі їх негативного впливу на молочну промисловість, слід віднести: 1) зменшення обсягів виробництва молочної сировини. Так, з 2007 року Україна виробляє молока в обсязі 50 % від рівня 1990 року; 2) зменшення поголів'я великої рогатої худоби. Так, у 2009 році поголів'я корів в Україні складало 33,5 % рівня 1990 року; 3) зростання закупівельної ціни молока; 4) низька якість сировини. У 2009 році молоко

першого сорту становило лише 29% всього обсягу молока, направлено на переробку; 5) перехід від організованого до дрібнотоварного виробництва молока. Питома вага молока, зданого на переробку сільськогосподарськими підприємствами, зменшилася з 71 % у 1999 році до 40 % у 2009 році, при одночасному зростанні за вказаний період частки домогосподарств у структурі джерел постачання сировини (з 28 % у 1999 році до 60 % у 2009 році); 6) збитковість виробництва молока. У 2006 році рентабельність виробництва молока становила 2,7 %, у 2008 – 4,1%.

На основі аналітичного дослідження тенденцій впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток молочної промисловості були виявлені невідповідності між напрямом впливу зовнішнього фактору та результатами самоорганізації промисловості. До таких були віднесені наступні: при зростанні державної підтримки зменшується обсяг закупівель молока; при зменшенні обсягів переробки молока зростає чистий дохід промисловості; при зростанні обсягів заготівлі молока знижується рентабельність заготівлі молока.

Вказані порушення логічного взаємозв'язку є диспропорціями в розвитку системи.

Дослідження тенденцій зовнішніх факторів, які формують вхідні потоки речовини, енергії та інформації для молочної промисловості, дозволило виявити ті з них, які стали причиною нинішнього стану самоорганізації системи та штовхають її по шляху подальшого розвитку.

Шлях подальшої самоорганізації промисловості визначається внутрішніми тенденціями її розвитку, які є результатом попереднього етапу еволюції та впливу зовнішнього середовища її функціонування.

Молочна промисловість, як система з власною поведінкою, сукупністю підсистем та взаємозв'язків, має внутрішній потенціал, закономірні та випадкові тенденції свого розвитку, внутрішні невідповідності, які в умовах нерівноваги стають акумуляторами подальших її змін. На сьогодні за зовнішніми кількісними показниками зростання молочна промисловість розвивається, адаптуючись до умов мінливого зовнішнього середовища, демонструючи сталу динаміку розвитку. Лише випадковості стають причиною відхилень динаміки системи від обраної траєкторії руху.

Молочна промисловість розвивається за рахунок сприятливої динаміки факторів зовнішнього впливу: зростання попиту на національний експорт молочної продукції, зростання рівня доходів населення та загальне економічне пожвавлення. Зростання вартісних показників ефективності діяльності молочної промисловості відбувалося на фоні відсутності задоволення попиту на молочну продукцію. Якщо у 2005 році в Україні на 1 особу вироблялося 290 кг молока, то у 2009 році – лише 251,6 кг.

Дослідження внутрішніх тенденцій розвитку молочної промисловості дозволило виявити низку невідповідностей між показниками оцінки стану розвитку її підсистем, до яких слід віднести наступні: при зростанні виручки зменшується прибутковість діяльності; зростання прибутковості має місце при зменшенні обсягів експорту продукції; зростання ціни сировини спостерігається

при зростанні обсягів експорту молочної продукції; зростання доходів при незмінній частці збиткових підприємств; зростання чистої виручки при зменшенні обсягів переробленого молока; зростання чистої виручки при зменшенні обсягів споживання молока на одну людину.

У четвертому розділі «Розвиток процесів злиття та поглинання за напрямками самоорганізації в молочній промисловості України» досліджено тенденції розвитку процесів самоорганізації в молочній промисловості України та розроблено методичний підхід до його оцінки, здійснено моделювання результатів самоорганізації в молочній промисловості та визначено поведінку молочної промисловості в результаті імпульсного впливу факторів зовнішнього середовища, запропоновані показники розрахунку пропорцій обміну (коефіцієнту конвертації) акцій при різних типах злиття корпорацій, запропоновано модель декомпозиції процесів синергізму злиття та поглинання в молочній промисловості, визначені джерела та умови досягнення синергетичного ефекту.

На етапі еволюційних змін самоорганізація відбувається у напрямі закономірного розвитку її тенденцій, які формуються під впливом змін одного або декількох факторів, що не провокують «збудження» всієї системи, а змушують систему пристосуватися до змін шляхом вироблення комплексу управлінських рішень по використанню їх переваг, нейтралізації або мінімізації наслідків негативного впливу. На етапі біфуркаційних змін самоорганізація системи є закономірним результатом виходу системи із стану нерівноваги.

Для цілей визначення типу процесу самоорганізації в промисловості та напряму її розвитку запропоновано методику оцінки, яка ґрунтується на кількісному вимірюванні ефективності трансформації вхідних потоків, внутрішнього потенціалу у вихідний потік.

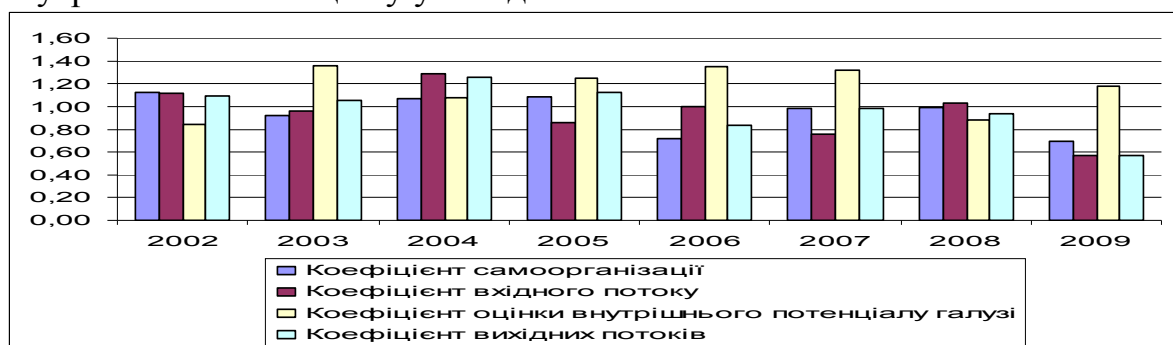


Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів вхідного, вихідного потоків, внутрішнього потенціалу та самоорганізації молочної промисловості

Дослідження динаміки коефіцієнтів самоорганізації за період 2001- 2009 років дозволило виділити три періоди розвитку молочної промисловості, які мають різну динаміку вхідного потоку, внутрішнього потенціалу, вихідного потоку та коефіцієнту самоорганізації промисловості.

Період 2001-2008 років характеризується нестійкістю системи «молочна промисловість», що проявляється у коливаннях коефіцієнту самоорганізації від 1,08 (2005 рік) до 0,93 (2000 рік).

Період 2006 року – період впливу випадковостей на розвиток молочної

промисловості у вигляді заборон експорту молочної продукції до Російської Федерації.

Період 2007-2009 – період погіршення стану молочної промисловості. Представлена динаміка коефіцієнта самоорганізації засвідчує еволюційний тип самоорганізації молочної промисловості з тенденцією погіршення стану промисловості у 2006-2009 роках.

Використання коефіцієнту варіації для кількісного виміру флуктуацій у процесах забезпечення самоорганізації в молочній промисловості виявило наявність найбільшого ризику коливань у вхідних потоках, а отже найбільшу залежність процесів самоорганізації від факторів зовнішнього середовища (коефіцієнт варіації вхідного потоку – 35,3931, внутрішнього потенціалу промисловості –25,6890, вихідного потоку –31,0102).

Дослідження тенденцій впливу факторів зовнішнього середовища та внутрішньої динаміки розвитку молочної промисловості дозволило узагальнити можливі напрями подальшої самоорганізації промисловості. До напрямів самоорганізації промисловості за участю процесів злиття та поглинання доцільно віднести: імпортозалежність; зональну консолідацію; вертикальну інтеграцію; перерозподіл власності. На сьогодні макроекономічні індикатори розвитку економіки «штовхають» молочну промисловість на шлях самоорганізації у напрямі зростання зональної консолідації.

Застосування імітаційного моделювання сценаріїв розвитку молочної промисловості дозволило виявити направленість впливу факторів зовнішнього середовища на процеси самоорганізації промисловості. Внесення імпульсів у вершини векторів, які ідентифікують зовнішній вплив на молочну промисловість, виявило різний характер такого впливу та різні наслідки самоорганізації. Поступове погіршення стану промисловості та зростання ймовірності біфуркаційного розвитку має місце при зростанні кредитної ставки та відсутності нейтралізуючих такий вплив факторів. У результаті такого впливу процеси самоорганізації відбуваються у напрямі стійкого погіршення стану промисловості.

Аналіз впливу стану ринку молочної сировини, зовнішнього попиту на національний експорт, тенденцій консолідації ринку виробників на процеси самоорганізації в молочній промисловості виявив процеси циклічної адаптації промисловості до зміни умов зовнішнього середовища, що передбачає періодичне чергування станів розвитку промисловості.

Використання імовірнісного моделювання поведінки молочної промисловості при внесенні позитивних імпульсів у вигляді зростання виробництва молока сільськими господарствами, зростання попиту та зростання обсягів експорту дозволило виявити коливальні процеси в розвитку системи на перших етапах та їх затухання на останніх. Має місце швидка адаптація системи до зміни умов зовнішнього середовища у випадку впливу факторів, які нейтралізують один одного.

Потенціал синергії представляє собою сукупність нелінійних залежностей, які розглядаються як реальні джерела самоорганізації елементів системи, що

реалізують можливості зростання ефективності діяльності об'єднаної корпорації як за рахунок емерджентності (системності) так і очікувань.

Джерела синергізму процесу об'єднання поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх джерел відносяться: зростання консолідації та концентрації (зміна стану ринку, інвестиційна привабливість, кредитоспроможність тощо); покращення іміджу; зміна системи договірних відносин корпорації із зацікавленими особами.

Внутрішніми джерелами синергізму об'єднання є: кадровий синергізм; синергізм управлінських рішень та реорганізацій.

Складові синергізму об'єднання корпорацій включають: носіїв, джерела, умови виникнення, інструменти реалізації. До носіїв синергізму віднесено персонал; психологію зацікавлених осіб (споживачів, покупців, інвесторів, суспільства), очікування; імідж корпорації. Джерелами синергізму виступають соціальні та біологічні характеристики працівника (знання, вміння, навички, темперамент, інтереси, потреби тощо); інформація; управлінські рішення; невідповідності. Умовами виникнення синергізму є комбінація, рекомбінація знань та інформації, реорганізаційні процеси, консолідація, концентрація, зміна умов домовленості із зацікавленими особами. Синергізм виникає як результат самоорганізації системи або прийнятого владного рішення (управлінського рішення менеджменту або власника).

На підставі дослідження джерел появи ефективності діяльності корпорацій в післяінтеграційний період було зроблено висновок про те, що процеси реорганізації в корпорації, консолідації активів та концентрації виробництва супроводжуються двома ефектами: комплементарним та ефектом, який виникає як результат очікувань (від зміни положення на ринку, зміни поведінки контрагентів та покупців, зміни інвестиційної привабливості корпорації, зростання її ринкової вартості, нової якості управління, появи нових знань тощо.) Останній і створює джерело виникнення синергетичного ефекту в корпорації.

У п'ятому розділі **«Розвиток складових синергізму злиття та поглинання»** розроблено методичний підхід до визначення кадрового синергізму злиття та поглинання корпорацій, здійснено моделювання самоорганізації трудового колективу з позицій синергізму злиття та поглинання корпорацій, методологічно обґрунтовано наявність синергізму управлінських рішень в процесі злиття та поглинання корпорацій, теоретично доведено та практично обґрунтовано синергетичну природу ринкової вартості корпорації.

Найбільший потенціал синергізму в корпорації криється в його носії, яким є індивідуум із властивою йому системою знань, вмінь, навичок, темпераментом, переконаннями, інтересами та системою взаємовідносин між ними. Прояв індивідуальних характеристик та відносин між працівниками виникає у результаті перегрупування трудового колективу; проведення різких екстремальних змін в корпорації внаслідок виникнення кризових явищ у корпорації, непередбачених дій зі сторони конкурентів та зацікавлених осіб (постачальників, споживачів тощо); конструктивного конфлікту (конфлікту поглядів і думок); як реакція на управлінські та організаційні зміни (на ліквідацію

невідповідностей та імплементацію найкращих стандартів управління кадрами). У результаті означених дій виникають ефекти синергізму, внутрішніми джерелами яких є:

- 1) рекомбінація знань у процесі перегрупування трудових колективів;
- 2) відповідність «енергії працівника» як сукупності природних та набутих соціальних і біологічних характеристик, притаманних кожному працівнику, енергії робочого місця як вимогам до набору соціальних та біологічних характеристик, якими повинен володіти працівник для повного ефективного виконання функціональних обов'язків і задач функціонального підрозділу;
- 3) енергія колективної взаємодії як результат групування та колективного обміну соціальними характеристиками працівників;
- 4) ліквідація невідповідностей між системами управління персоналом у корпораціях-учасницях злиття.

У процесі злиття та поглинання мають місце різні структурні зміни в корпорації, які супроводжуються об'єднанням структурних підрозділів обох корпорацій, у результаті якого виникає взаємодія членів трудових колективів та виникнення нової енергії, як результату ефекту «змішування» соціальних, біологічних, соціально-біологічних та біосоціальних характеристик індивідуумів – членів такого колективу.

Енергія взаємодії членів трудового колективу є джерелом самоорганізації та виникнення синергетичного ефекту. Результатами такої самоорганізації виступає: нова політика та стратегія; структурна самоорганізація як зміна структури організації та управління корпорацією; психоемоційна самоорганізація як новий психоемоційний клімат в колективі; нова якість виконання функцій; творча самоорганізація як можливість практичної реалізації творчого потенціалу колективу.

Формування трудового колективу можливе при використанні підходів: збалансованого комбінування ключових характеристик або комбінування за обраною ключовою характеристикою. В основі підходу збалансованого комбінування ключових характеристик лежить принцип формування трудового колективу з комбінацією різних ключових характеристик, необхідних для реалізації поставлених функціональних задач. Такий підхід застосовується при формуванні колективів з широким обсягом повноважень і визначених поставлених задач. При злитті корпорацій реалізація такого підходу має місце при об'єднанні відділів маркетингу, інноваційного, інвестиційного.

В основі підходу комбінування колективу за обраною ключовою характеристикою лежить принцип підбору його членів за обмеженим переліком характеристик, які забезпечують досягнення поставлених задач. Такий підхід реалізується при формуванні технічного, технологічного, планово-економічного, бухгалтерського відділів, члени якого підбираються за ключовою характеристикою професіоналізму, який визначається набором знань, вмінь та навичок.

Ефект самоорганізації у трудовому колективі досягається шляхом організованого (підхід збалансованого комбінування характеристик) та

випадкового (підхід комбінування за обраною ключовою характеристикою) співпадання трьох енергій: задач, які необхідно реалізувати конкретним підрозділом, енергії працівника та енергії колективу. Енергія працівника - це набір соціальних та біологічних характеристик особистості, які визначають природну та набуту здатність виконувати певні види робіт. Енергію колективу доцільно визначити як групову готовність та здатність до виконання управлінських рішень.

Джерелом самоорганізації об'єднаного колективу є забезпечення відповідності між декількома рівнями взаємодій: 1) наявної енергії працівника (психологічної сумісності кожного працівника), 2) енергії робочого місця (характеру виконуваної роботи) та 3) енергії колективу (оцінений потенціал колективної взаємодії) - та задачами функціональних підрозділів (виду, обсягу та швидкості робіт). Енергія колективу не дорівнює сумі енергій працівників, а є усередненим оціненим значенням сукупності соціальних, соціально-біологічних, біосоціальних та біологічних характеристик його членів та їх відповідності задачам кожного колективу.

Запропонована методика оцінки соціальних, соціально-біологічних, біосоціальних та біологічних характеристик дозволяє виявити природну та професійну здатність колективу реалізувати поставлені цілі. Кількісна оцінка структури вказаних характеристик у колективі визначає потенціал його самоорганізації та вказує напрями майбутніх перегруповань для цілей моделювання колективів, енергія яких відповідає енергії функціональних задач.

На основі дослідження поведінки трудових колективів у процесі структурних реорганізацій в об'єднаній у результаті злиття корпорації були узагальнені найбільш типові їх варіанти: підтягування слабшого до сильнішого; підпорядкування знань, умінь, навичок, звичок членів одного із трудових колективів над іншим; встановлення контролю одного трудового колективу над іншим; об'єднання на умовах рівності; відособленість. У кожному типі поведінки криється свій потенціал та відповідні ефекти самоорганізації.

При дослідженні процесів кадрового синергізму було визначено, що останній не виникає як автоматичний передбачуваний результат процесів перегруповання трудових колективів та реконфігурації їх знань. Для запуску «механізму синергізму» необхідна економічна влада у вигляді управлінського рішення. Для дослідження структурної ієрархії суб'єктів впливу на формування кадрового синергізму введено поняття «сила впливу», як владне управлінське рішення суб'єкту, здатного змінити стан системи в цілому.

Відповідно до методології синергетичного підходу до дослідження мікросистем (як максимально організованих), синергія виступає результатом реалізації управлінського рішення. Суб'єкт управління виступає як продуцент синергізму, а саме управлінське рішення є його інструментом.

Джерело появи синергізму – ефект нової комбінації: факторів виробництва, ринкових сил, знань, інформації, відносин.

Одним із проявів синергізму виступає синергізм ринкової вартості акції, який проявляється у взаємодії об'єктивних факторів формування курсу та

суб'єктивних очікуваннях інвесторів щодо зміни дохідності цінного паперу або його ринкової вартості за визначений період часу. Чим більшими будуть очікування, тим вищим буде попит на акції при незмінності об'єктивних курсоутворюючих факторів, і навпаки.

Зростання ринкової капіталізації корпорацій відбувається не за рахунок збільшення кількості акцій на організованому ринку цінних паперів, а за рахунок зростання ціни на акції, що практично підтверджує наявність спекулятивної складової в ціні, розмір якої є синергетичним ефектом, який втілює у собі ефект очікувань. За природою очікування можуть бути спекулятивними (проведеними зацікавленими особами) та об'єктивними, підтвердженими системою факторів макро-, мікро- та галузевого рівня. В результаті дослідження встановлено, що серед причин зростання ринкової вартості акцій домінує фактор спекулятивного характеру.

У шостому розділі **«Теоретико-методологічні підходи до оцінювання ефектів самоорганізації злиття та поглинання корпорацій»** розкрито теоретико-методологічний зміст ефектів злиття та поглинання корпорацій, запропоновано методичний підхід до визначення комплементарних ефектів злиття та поглинання корпорацій, ідентифіковано фактори та джерела синергетичного ефекту самоорганізації злиття та поглинання, розроблено методичні підходи до оцінювання синергетичного ефекту злиття та поглинання корпорацій.

Розмаїття поглядів на сутність ефектів злиття та поглинання корпорацій обумовило відсутність глибоких наукових досліджень з питань формування джерел їх виникнення, особливостей реалізації в процесі інтеграції, механізмів активізації та методів кількісної оцінки.

Виходячи з різної природи походження та принципів формування, ефекти процесів злиття та поглинання корпорацій можна розподілити на синергетичний та комплементарний, які в науковій літературі дуже часто ототожнюються.

Внутрішнім механізмом появи синергії є самоорганізація як процес упорядкування хаосу в системі. Синергетичний ефект виступає як кількісно оцінена енергія самоорганізації елементів будь-якої системи (економічного процесу), які, вступаючи у когерентну взаємодію, утворюють новий стан такої системи.

Основними умовами виникнення синергетичного ефекту є складність системи, нерівноважність елементів у системі та їх взаємодія в стані нерівноваги. Чим більша кількість підсистем у системі, тим більша її нерівновага, а отже, тим більшими будуть ефекти синергії.

Синергетичний ефект виникає на всіх рівнях економічної системи: макро-, мезо-, мікроекономіки. Рівень економіки визначає рівень складності системи, фактори нерівноваги, силу її стійкості до нерівноваги, атрактори системи в точці біфуркації. В залежності від рівня економічної системи змінюється співвідношення організованого і самоорганізованого в системі. Так, на рівні мікроекономіки, де більшість процесів є організованими, фактором виникнення синергії є людина як носій владних повноважень щодо можливих змін у системі,

носій знань, інформації, індивідуум наділений психоемоційним станом та мірою активності.

Взаємодія людей у колективі побудована на взаємодії носіїв синергетичного ефекту, їх комбінуванні та кооперуванні.

Результатами взаємодії людей при об'єднанні трудових колективів є нова продуктивність праці, нова ефективність співпраці, зміна швидкості виконання зобов'язань, генерування та продукування ідей, зміна психологічного мікроклімату в колективі, нові організаційні структури, нові інноваційні технології, нові способи та методи управління, нові технології управління функціональними підсистемами, нові стратегії розвитку, нова тактика поведінки, нові сегменти ринку тощо.

Синергетичний ефект виникає на двох рівнях взаємодій: на рівні самоорганізації підсистем об'єднаної корпорації та на рівні самоорганізації відносин між об'єднаною корпорацією та зацікавленими особами (іншими корпораціями, ринком, споживачами, державою тощо). Проявами синергетичного ефекту на рівні відносин між об'єднаною корпорацією та зацікавленими особами є нові умови співпраці, переваги при придбанні товарів, зростання попиту, покращення іміджу, зміна ринкової капіталізації корпорації.

Комплементарний ефект є ефектом раціонального використання ресурсів корпорації, який виникає в результаті їх взаємодоповнення чи економії. На відміну від синергетичного, даний ефект не виникає в процесі хаотичної взаємодії, а є результатом планомірно організованих процесів у корпорації. Джерелами отримання комплементарного ефекту є спеціалізація та диверсифікація виробництва, економія витрат, придбання недооцінених активів, зміна джерел фінансування та напрямів використання фінансових потоків, трансфертне ціноутворення, податкові пільги, централізація управління.

Теоретико-методологічне розмежування сутності синергетичного та комплементарного ефекту дозволило представити сумарний ефект злиття ($E_{\text{злиття}}$) корпорацій у вигляді суми комплементарних та синергетичних ефектів: комплементарного ефекту внутрішньої взаємодії елементів у процесі злиття та поглинання ($E_{\text{к. вн.}}$), комплементарного ефекту зовнішньої взаємодії ($E_{\text{к. зн.}}$), ефекту внутрішньої самоорганізації корпорації ($E_{\text{вн. с.}}$), ефекту зовнішньої самоорганізації – самоорганізація між об'єднаною корпорацією та зацікавленими особами ($E_{\text{зн. с.}}$) та ефекту часових спекуляцій ($E_{\text{ч.с.}}$).

$$E_{\text{злиття}} = E_{\text{к. вн.}} + E_{\text{к. зн.}} + E_{\text{вн. с.}} + E_{\text{зн. с.}} + E_{\text{ч.с.}} - C_{\text{н.}}$$

де, $C_{\text{н.}}$ – негативна самоорганізація.

Таке представлення сумарного ефекту об'єднання корпорацій може стати підставою для уточнення методики оцінки вартості угод у процесі злиття та поглинання та уникнути низки прорахунків в очікуванні синергетичних ефектів.

В основі рішення про злиття та поглинання корпорацій лежать визначені мотиви, які узагальнено можна представити у вигляді двох груп: мотиви, реалізація яких передбачає підвищення іміджу корпорації на ринку та мотиви, механізм реалізації яких спрямований на забезпечення внутрішньої ефективності діяльності об'єднаної корпорації. Оцінка ефективності реалізації визначеного

мотиву з використанням показників, які відображають таку ефективність, дозволяє оцінити доцільність та ефективність всього процесу злиття та поглинання (табл. 4).

Таблиця 4

Мотиви злиття і поглинання та показники оцінки їх ефектів

Мотиви злиття	Комплементарні ефекти	Синергетичні ефекти		
		внутрішні (для корпорації)		зовнішні (для акціонера)
		джерела	показники	показники
Комбінування за рахунок взаємо доповнення ресурсів	Економія витрат за рахунок ціни ресурсу	Якість товарів Тривалість операційного циклу	Зростання обсягів реалізації Економія витрат	Зростання ринкової вартості
Економія за рахунок централізації управління	Економія витрат	Управлінський синергізм Кадровий синергізм	Зростання обсягів реалізації	–
Економія за рахунок масштабів діяльності	Економія витрат	–	–	–
НДДКР	Зростання обсягів реалізації	Кадровий синергізм	Зростання обсягів реалізації	Зростання ринкової вартості
Монопольний стан	Зростання виручки за рахунок можливості впливати на умови реалізації	Реакція зацікавлених осіб	Зростання обсягів реалізації Економія витрат	Зростання ринкової вартості
Диверсифікація виробництва	Зростання обсягів реалізації	Реакція покупців	Зростання обсягів реалізації	Зростання ринкової вартості
Податкові пільги	Зростання прибутку	–	–	–
Особисті мотиви власників	Різниця між ринковою і вартістю придбання	–	–	Зростання ринкової вартості
Доступ до фінансових коштів	Придбання недооцінених активів	–	–	–

Відповідно до цілей злиття та поглинання, синергетичний ефект об'єднання можна поділити на два види: зовнішній, який оцінюється зростанням ринкової вартості об'єднаної корпорації понад сумарну величину ринкових вартостей його учасників, та внутрішній, який є результатом процесів самоорганізації всередині об'єднаної корпорації.

Умовою досягнення зовнішнього ефекту синергії є зростання попиту на акції об'єднаної корпорації на величину більшу, аніж величина зростання внутрішньої вартості об'єднаної корпорації, а умовою досягнення внутрішнього ефекту синергії є зростання прибутку об'єднаної корпорації більше суми прибутків корпорацій, що об'єднуються. Внутрішній синергетичний ефект злиття та поглинання є величиною додаткового прибутку корпорації очищеного від прибутків, які є результатом використання комплементарних переваг такого об'єднання.

Отже, в результаті дослідження виявлено, що джерелом виникнення

зовнішнього синергетичного ефекту злиття та поглинання корпорацій є очікування інвестора, внутрішнього - працівники корпорації, інформація, організаційні зміни в об'єднаній корпорації, які призводять до нової системи взаємовідносин в корпорації та відносин корпорації з зацікавленими особами. Врахування природи джерел синергії дозволяє формувати умови їх реалізації та прогнозувати майбутні ефекти її проявів.

Запропонований розподіл синергетичного ефекту на внутрішній та зовнішній дозволяє здійснити оцінку ефективності злиття та поглинання корпорацій відповідно до його мотивів та оцінити ступінь реалізації його мети.

ВИСНОВКИ

У дисертації поставлено та вирішено нову наукову проблему, що полягає у розробленні теоретико-методологічних і методичних підходів до дослідження процесів самоорганізації злиттів та поглинань в молочній промисловості; теоретичному узагальненні основних положень синергетики та методологічних особливостей їх використання в мікроекономічних системах, розробці методичних підходів до оцінювання типу розвитку молочної промисловості за участю процесів злиття та поглинання; розробці теоретико-методологічних підходів до дослідження складових синергізму та ефектів, що виникають в процесі злиття та поглинання корпорацій.

За результатами дослідження зроблено наступні висновки:

1. Методологія синергетичного підходу до дослідження базується на принципах еволюції та самоорганізації. Самоорганізація системи розглядається як процес її еволюції, зумовлений попередніми закономірностями її розвитку та особливостями зовнішнього впливу. Самоорганізація як процес узгодженості та упорядкованості взаємозв'язків між елементами будь-якої системи призводить до зміни стану самої системи, що й ідентифікується з її розвитком. Самоорганізація системи відбувається як у напрямі ліквідації невідповідностей у ній, так і шляхом використання переваг зовнішнього впливу. Будь-які рішення зі сторони органів управління діяльністю корпорацій промисловості, які породжують диспропорції в їх розвитку, стануть причиною самоорганізації в промисловості.

2. Питання теорії, методології та практики злиттів та поглинань відносяться до малодосліджених та таких, які потребують подальшого розвитку з огляду на тенденції їх стійкого зростання та набуття статусу основного інструменту механізму перерозподілу власності як на світових, так і національному ринках.

На основі дослідження теоретичної сутності понять «злиття» та «поглинання» було уточнено структурно-логічну їх послідовність. Злиття розглядається як один, але не єдиний результат операції поглинання, а поглинання, відповідно, є однією (але не єдиною) передумовою операції злиття.

3. Дослідження логічних зв'язків між мотивами злиття та поглинання корпорацій та практикою їх реалізації в молочній промисловості України дозволило виявити вплив особистого економічного інтересу власника на реалізацію кожного із мотивів. Зацікавленість власника у використанні стратегій

зовнішнього зростання агреговано може бути представлена у вигляді трьох груп мотивів: 1) як антикризовий захід для цілей «виживання» корпорації в складних зовнішніх та внутрішніх умовах господарювання; 2) як спосіб зростання ефективності діяльності корпорації; 3) як спосіб прирощення власності. Ринок злиттів і поглинань у молочній промисловості розвивається шляхом реалізації всіх визначених груп мотивів.

4. Дослідження еволюції національних процесів злиттів та поглинань дозволили виявити різну ступінь активності у різні часові періоди, галузеву спрямованість, різну частку участі іноземного інвестора в їх розвитку. На основі аналізу вказаних відмінностей було виділено наступні етапи розвитку таких процесів: зародження (1991-1995 р.), становлення (1996-2005 р.), функціонування (2006-2009 р.). Кожний із етапів сформував свої особливості еволюції, які визначили стан національного ринку злиттів та поглинань. На сьогодні такими особливостями є: переважання конгломератного типу інтеграції, що обумовило різнопрофільність та закритість діяльності крупних корпорацій; закріплення контролю над великими промисловими об'єктами за ПФГ; непрозорість схем закріплення прав власності за національними активами; відсутність дієвих інструментів захисту прав власності тощо.

На молочному ринку України процеси перерозподілу власності відбуваються з використанням процесів викупу акцій, а їх активність визначається спеціалізацією виробництва, географією попиту, забезпеченістю сировинними ресурсами.

5. Для забезпечення достовірності оцінювання корпорацій в процесі їх злиття та поглинання виникає необхідність не лише у дослідженні фінансового стану корпорацій-учасниць процесу, але і внутрішній потенційній здатності корпорацій протистояти зовнішнім впливам та внутрішнім невідповідностям. Результатом зовнішнього впливу та внутрішніх невідповідностей у підсистемах корпорації є поява внутрішніх коливальних процесів у системі (внутрішніх флуктуацій). Сила впливу флуктуації визначає стійкість системи.

Стійкість корпорації до зовнішніх флуктуацій запропоновано оцінювати за підходом, який базується на вимірюванні здатності системи реагувати на зовнішні впливи. На основі співвідношення темпів зовнішнього впливу та темпів реакції системи на них було виокремлено три рівня стійкості корпорації: абсолютна, тимчасова стійкість та нестійкість. Розрахований інтегральний показник засвідчив різний стан стійкості корпорацій молочної промисловості до зовнішніх флуктуацій, що є індикатором рівня інвестиційної привабливості даних корпорацій. Так, найвища стійкість була виявлена у ВАТ «Житомирський маслозавод», найнижча - у ВАТ «Ковельмолоко».

6. Доведено, що для оцінювання внутрішньої стійкості функціональних підсистем корпорацій доцільно використання дисперсії, квадратичного відхилення та коефіцієнту варіації, що дозволило ранжувати підсистеми за рівнем їх стійкості. До стійких підсистем віднесено виробничу (коефіцієнт варіації менше 5%), до підсистем з високим ступенем нестійкості: фінансову, управлінську та маркетингову підсистеми (коефіцієнт варіації більше 25%).

Запропоновані методики оцінки стійкості корпорацій до зовнішніх та внутрішніх флуктуацій дозволяють оцінити підсистеми корпорацій за їх здатністю впливати на її загальну стійкість та реально оцінювати потенціал зростання в процесі підготовки угоди до злиття та поглинання.

7. Аналіз стану процесів самоорганізації в молочній промисловості показав, що за період 2000-2008 років промисловість розвивалася в напрямі використання переваг зовнішнього впливу, до яких слід віднести: зростання попиту, експортні можливості та економічні наслідки процесів консолідації, що призвело до зростання її чистого доходу. З 2005 року промисловість розвивається виключно за рахунок зростання ціни на молочну продукцію. На фоні зростання показника чистого доходу промисловості має місце тенденція зниження обсягів споживання молочної продукції в Україні.

Дослідженнями доведено, що ринок злиття та поглинання в молочній промисловості України не змінює ступінь задоволення потреб населення, а лише впливає на асортиментну пропозицію.

8. На основі використання кореляційної залежності між обраним зовнішнім фактором та чистим доходом промисловості були виявлені диспропорції між фактором впливу та результатом. До таких слід віднести наступні: при зростанні державної підтримки зменшуються обсяги закупівель молока; при зменшенні обсягів переробки молока зростає чистий доход промисловості; при зростанні обсягів заготівлі молока знижується рентабельність заготівлі молока; при зростанні обсягів експорту знижується прибутковість; при зростанні доходу зменшується прибутковість діяльності; зростання чистого доходу при зменшенні обсягів переробленого молока; зростання чистого доходу при зменшенні обсягів споживання молока на одну особу. Вказані невідповідності визначають напрями самоорганізації системи, яка відбуватиметься шляхом використання переваг або нейтралізації негативного впливу на підприємства промисловості.

9. Для цілей аналізу стану та тенденцій самоорганізації в молочній промисловості було запропоновано авторську методику оцінки самоорганізації, яка базується на порівнянні пропорцій між темпами зміни вхідних та вихідних потоків. Використання запропонованої методики дозволило виявити адаптаційний тип самоорганізації молочної промисловості та значну залежність розвитку від впливу зовнішнього середовища. Розрахунок інтегрального показника самоорганізації довів різний ступінь використання молочною промисловістю вхідних потоків у галузь за період 2001-2008 років, що пояснюється значною залежністю її розвитку від стану попиту, змін асортиментної пропозиції на ринку молока і молочних продуктів, стану купівельної спроможності населення України.

Порівняння співвідношень між коефіцієнтами вхідного, вихідного потоку та коефіцієнтом внутрішнього потенціалу дозволило заявити про наявність значного внутрішнього потенціалу розвитку промисловості та її привабливість для подальших інтеграцій.

10. Дослідження факторів зовнішнього впливу та внутрішніх тенденцій

розвитку корпорацій молочної промисловості дозволило виявити множину напрямів подальшої самоорганізації молочної промисловості, які будуть спрямовані на ліквідацію негативного впливу невідповідностей або використання їх переваг. До таких напрямів розвитку промисловості віднесено: зростання імпорту сировини; зональну консолідацію; вертикальну інтеграцію; перерозподіл власності. Вибір напрямку розвитку залежатиме від комбінації факторів впливу та реалізується за участю процесів злиття та поглинання.

11. Застосування методу когнітивного моделювання, яке ґрунтується на використанні формалізованих законів економіки та інтуїції при прогнозуванні поведінки корпорації в умовах зміни зовнішнього впливу, дозволило спрогнозувати процеси самоорганізації при заданій зміні факторів впливу. В результаті побудови прогнозу було доведено, що стрибкоподібний розвиток корпорацій промисловості може мати місце у випадку різких змін направленості зовнішніх факторів. Найбільший вплив на процеси самоорганізації в молочної промисловості мають зміни кредитної ставки, попиту та обсягів сировини.

12. Ототожнення всіх економічних ефектів, які виникають у результаті злиттів та поглинань корпорацій, з синергетичним визначило підхід до розгляду їх сутності, виходячи із концептуальних положень синергетики, та ідентифікувати ефекти процесів об'єднання корпорацій як синергетичний та комплементарний. В результаті аналізу було доведено, що основними умовами виникнення синергетичного ефекту є складність системи, нерівноважність елементів у системі та їх взаємодія в стані нерівноваги. Кількість підсистем корпорації, які взаємодіють у стані нерівноваги, впливає на джерела формування ефекту синергії. Оскільки в процесі злиття та поглинання відбувається виробнича, операційна, фінансова, управлінська реструктуризація, що призводить до нерівноваги в об'єднаній корпорації, тому від кількості таких реструктуризацій залежатиме і сумарний ефект злиття та поглинання (як комплементарний, так і синергетичний; як позитивний, так і негативний).

13. На основі аналізу мотивів злиття та поглинань було виявлено, що в їх основі лежать очікування синергетичного ефекту як результату емерджентності в процесі формування великих структур. Однак синергетичний ефект в процесі злиття та поглинання корпорацій не виникає автоматично. Факторами виникнення синергетичного ефекту є предмети праці та члени колективу як носії знань, інформації, індивідууми, наділені психоемоційним станом та мірою активності. Джерелом ефекту є система відносин на рівні підсистем усередині об'єднаної корпорації та на рівні відносин об'єднаної корпорації з іншими підсистемами економіки (іншими корпораціями, ринком, споживачами, державою тощо).

14. Дослідження внутрішніх джерел появи синергізму в процесі злиттів та поглинань корпорацій довело, що цілеспрямований вплив на формування ефекту синергії реалізується шляхом підбору трудового колективу на основі підходу збалансованого комбінування ключових характеристик в колективі, який дасть можливість сформуванню однонаправлений потік внутрішньої енергії взаємодії членів такого колективу або за принципом комбінування за обраною

ключовою характеристикою, при реалізації якого ефект трудової взаємодії його членів є результатом випадкового комбінування між усіма іншими характеристиками.

Ефект синергії виникає в результаті як реорганізації трудових колективів, так і завдяки хаотичній чи організованій взаємодії членів і досягається завдяки комбінуванню соціальних та біологічних характеристик, в результаті чого формується психологічний клімат у колективі, відбувається рекомбінація знань, виникають новації, досягається найвища відповідність між енергією робітника та енергією робочого місця, ліквідуються невідповідності.

15. Для цілей оцінювання природної здатності функціонального колективу до продукування нової якості виконання функціональних задач запропоновані методичні підходи до кількісної оцінки наявних у функціональному колективі соціальних, соціально-біологічних, біосоціальних та біологічних характеристик, які дозволяють здійснити статистичний їх вимір у носіїв відповідних темпераментів. Така оцінка дозволяє виявити якісний стан об'єднаного колективу, його потенційну здатність до самоорганізації та змодельовати існуючий набір соціальних та біологічних характеристик у колективі, необхідний для майбутніх проявів синергії.

16. На основі використання методологічних підходів до статистичного оцінювання ступеня досягнення мети злиття та поглинання корпорацій запропоновано мотиваційний підхід до оцінки синергетичного ефекту, який полягає в необхідності вибору показника оцінки такого ефекту відповідно до мотиву, який був покладений в основу процесу об'єднання корпорацій. Для його реалізації в науковий обіг введено поняття зовнішнього та внутрішнього синергетичного ефекту. Зовнішній синергетичний ефект є відображенням очікувань власників щодо зміни ринкової вартості корпорації. Внутрішній синергетичний ефект є нелінійним результатом процесів самоорганізації підсистем корпорації в результаті їх об'єднання та подальших реорганізацій. Запропонований підхід дозволяє підвищити економічну обґрунтованість очікувань ефектів злиття та поглинання та уникнути прорахунків на етапі прийняття рішення про реструктуризацію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Самоорганізація злиття та поглинання: умови та потенціал / В.М. Марченко : моногр. – К. : НУХТ, 2011. – 357 с.
2. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України: [кол. моногр.] ; за заг. ред. Л.І. Федулової – К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2007. – 937 с. (особисто Марченко В.М. – с. 301-317, с. 815-835)
3. Марченко В.М. Транснаціоналізація харчової промисловості і всього агропромислового комплексу / В.М. Марченко // Тенденції розвитку економіки і формування сучасної системи управління зовнішньоекономічними зв'язками: регіональний аспект. [кол. моногр.] ; за заг.

ред. В.І. Крамаренко – Сімферополь : Культура народів Причорномор'я, 2007. – С. 112-117.

4. Марченко В. М. Синергетична концепція дослідження потенціалу злиття та поглинання / В.М. Марченко // Забезпечення соціально-економічного розвитку господарюючих систем в умовах транзитивної економіки : [кол. моногр.] ; за заг. ред. В. К. Данилко, Г. М. Тарасюк. – Житомир : ЖДТУ, 2010. –С. 90-106.

Публікації у наукових фахових виданнях:

1. Марченко В.М. Випадковості в синергетичній концепції дослідження процесів злиття / В.М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 9(100). – С. 121-126 (0,33 д.а).

2. Марченко В.М. Вплив реалізації функції права власності на вибір мотиву злиття та поглинання / В.М. Марченко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету – № 24. – С. 52-56 (0,35 д.а).

3. Марченко В.М. Дослідження природи флуктуацій процесу злиття та поглинання / В.М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 12(103). – С. 35-38 (0,35 д.а).

4. Марченко В.М. Загальні підходи до побудови системи корпоративного управління / В.М. Марченко // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 4. – Ч.І. – Т.2. – С. 182– 186 (0,31 д.а).

5. Марченко В.М. Зовнішні фактори самоорганізації молочної галузі промисловості // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : збірник наук. праць.– 2010. – випуск 27. – С. 189-199 (0,52 д.а).

6. Марченко В.М. Кадровий синергізм процесів злиття та поглинання / В.М. Марченко // Агроінком – 2009. – № 9–12. – С. 37-40 (0,33 д.а).

7. Марченко В.М. Класифікація корпоративних прав держави та проблеми управління ними / В.М. Марченко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2005. – №2. – С. 101-105 (0,35 д.а).

8. Марченко В.М. Класифікація флуктуацій та методичний підходів до оцінки стійкості корпорацій / В.М. Марченко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : збірник наук. праць.– 2011. – випуск 30. – С. 62-77 (0,52 д.а).

9. Марченко В.М. Класифікація функцій ефективного корпоративного управління / В.М. Марченко, Ю.Г. Симоненко // Економіка: проблеми теорії та практики. 2004. – Випуск 192. Том II. – С. 47–54 (0,33 д.а, особисто автору належить 0,25 д.а).

10. Марченко В.М. Комплементарні ефекти об'єднання корпорацій / В.М. Марченко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки – 2010. – № 2(52). – С. 262-265 (0,51 д.а).

11. Марченко В.М. Логічна структуризація операцій злиття та поглинання / В.М. Марченко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2009. – № 28. – С. 129-132 (д.а).

12. Марченко В.М. Методичний підхід до оцінки стійкості корпорації до зовнішніх флуктуацій / В.М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – 3(105). – С. 155– 162 (0,5 д.а).

13. Марченко В.М. Методичні підходи до оцінки вартості акціонерного капіталу / В.М. Марченко, В.О. Новак, Ю.Г. Симоненко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2004. – Випуск 11. – С.121–126 (0,37 д.а., особисто автору належить 0,29 д.а.).
14. Марченко В.М. Методичні підходи до оцінювання синергетичного ефекту злиття та поглинання / В.М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – 4(118). – С. 135-142 (0,35 д.а).
15. Марченко В.М. Методологічна сутність ефектів злиття корпорацій / В.М. Марченко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки – 2010. – № 1(51). – С. 186-188 (0,32 д.а).
16. Марченко В.М. Методологічна сутність понять «злиття» та «поглинання» / В.М. Марченко // Проблеми системного підходу в економіці. – 2008. – № 3. Електронний ресурс. Режим доступу : [http : nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/index.html/](http://nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/index.html/) (0,29 д.а)
17. Марченко В.М. Механізми захисту від ворожого поглинання / В.М. Марченко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2007. – №20. – С. 95-97 (0,32 д.а).
18. Марченко В.М. Міжнародні методи контролю та регулювання корпоративної соціальної відповідальності / В.М. Марченко, О.М. Сухаренко, Е.І. Данілова // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2007. – № 21. – С. 151-155 (0,34 д.а., особисто автору належить 0,29 д.а.).
19. Марченко В.М. Мотиваційна складова ринку злиття і поглинання / В.М. Марченко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2006. – №19, ч. 3. – С. 130-133 (0,33 д.а).
20. Марченко В.М. Напрями самоорганізації молочної промисловості в умовах існуючого факторного впливу // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – Випуск 25. Частина 1. – С. 332 –337 (0,5 д.а).
21. Марченко В.М. Національні особливості емісійної діяльності корпорацій молочної промисловості України / В.М. Марченко// Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 2(105). – С. 66-70 (0,34 д.а).
22. Марченко В.М. Обґрунтування вибору показників для розрахунку коефіцієнту конвертації акцій в процесі злиття корпорацій / В.М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 4(107). – С. 3-8 (0,32 д.а).
23. Марченко В.М. Організаційні наслідки злиття та поглинання в молочній промисловості України / В.М. Марченко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – №33. – С. 116-118 (0,33 д.а).
24. Марченко В.М. Особливості становлення злиття та поглинання / В.М. Марченко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2007. – №22. – С. 131-135. (0,32 д.а)
25. Марченко В.М. Потенціал синергізму злиття та поглинання / В.М. Марченко // Агроінком – 2009. – № 1–4. – С. 55-59 (0,33 д.а).

26. Марченко В.М. Реструктуризація корпоративної власності в Україні / В.М. Марченко // Економіка: проблеми теорії та практики. 2004. – Випуск 189. Том IV. – С. 1192– 1198 (0,31 д.а).
27. Марченко В.М. Рівні самоорганізації трудового колективу в процесі злиття / В.М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 5(108). – С. 192-196 (0,37 д.а).
28. Марченко В.М. Світові тенденції консолідації та їх вплив на процеси перерозподілу власності в Україні / В.М. Марченко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2008. – №26. – С. 80-84 (0, 34 д.а).
29. Марченко В.М. Синергізм ринкової вартості корпорації / В.М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 3(106). – С. 132-137 (0,33д.а).
30. Марченко В.М. Синергізм управлінських рішень / В.М. Марченко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – № 32. – С. 110-112 (0,31 д.а).
31. Марченко В.М. Соціально-біологічний підхід до моделювання потенціалу самоорганізації трудового колективу в процесі злиття / В.М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 6(109). – С. 192-196 (0,39д.а).
32. Марченко В.М. Співвідношення самоорганізації та організації економічних систем / В.М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 10(101). – С. 3-7 (0,35 д.а).
33. Марченко В.М. Становлення синергетичної концепції дослідження економічних процесів / В.М. Марченко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2009. – N 30. – С. 83-86 (0,35 д.а).
34. Марченко В.М. Тенденції самоорганізації молочної промисловості України / В.М. Марченко // Агроіком. – 2011. – № 4-6. – С. 72-82. (0,5 д.а).
35. Марченко В.М. Теоретико-методологічне обґрунтування сутності синергійного ефекту злиття та поглинання / В.М. Марченко // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности : сборник научных трудов. – Донецк : Институт экономики промышленности, 2009. – Выпуск 2. Том 2. – С. 170-183 (0,4 д.а).
36. Марченко В.М. Оцінка процесу самоорганізації / В.М. Марченко// Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11(114). – С. 97-101 (0,32д.а).
37. Осецький В.Л. Концентрація в галузях харчової промисловості України та можливості її зміни в результаті світових процесів консолідації / В.Л. Осецький, В.М. Марченко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2008. – № 99-100. – С.85-89 (0,31 д.а., особисто автору належить 0,27 д.а.).
38. Осецький В.Л. Соціальна відповідальність корпорацій України як фактор забезпечення їхньої конкурентоспроможності / В.Л. Осецький, В.М. Марченко // Економіка та держава. – 2007. – № 1. – С. 9-12 (0,5 д.а., особисто автору належить 0,37 д.а.).

Публікації в інших виданнях

39. Юшин С.А. Mes-система для функционирования и развития пищевых производств – механизм обеспечения своевременного их адаптирования к ускорению глобализационной стандартизации технологий / [Юшин С.А., Брусенко Н.А., Ладанок А.П., Марченко В.М., Повная С.В.] // Оралдын гылым жаршысы // Экономика и право. – 2007. – №1. – С.18-35 (0,6 д.а., особисто автору належить 0, 15 д.а.).
40. Марченко В.М. Розвиток харчової промисловості в умовах мінливого зовнішнього середовища / В.М. Марченко // Цукор України. – 2010. – №4(60). – С. 28-33 (0,1 д.а.).

Тези доповідей і матеріали науково-практичних конференцій

41. Марченко В.М. Види синергійного ефекту злиття та поглинання корпорацій / В.М. Марченко : матеріали ІХ міжн. наук.–практ. конф. [«Розвиток підприємства як фактор росту національної економіки»], (Київ, 24 листопада 2010 р.) / Національний технічний університет України «КПІ». – К. : ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2010. – С. 76.
42. Марченко В.М. Вплив оплати праці на напрями саморганізації економіки України / В.М. Марченко : матеріали всеукр. наук.– практи. конф. студ., аспір. і молодих учених [«Участь молоді в розвитку економіки та суспільства України»], (Київ, 10 березня 2010 р.) / Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури і туризму України, Академія економічних наук, союз економістів України. – К. : НАКККіМ, 2010. – С. 122-123.
43. Марченко В.М. Галузеві мотиви злиття та поглинання корпорацій в харчовій промисловості України / В.М. Марченко : матеріали VII Міжн. наук.– практи. конф. [«Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю»], (Черкаси, 14-16 квітня 2010 р.) / Міністерство освіти і науки України, Черкаська обласна державна адміністрація, Черкаський державний технологічний університет. – Черкаси : ЧДТУ, 2010. – С. 160-162.
44. Марченко В.М. Глобалізаційні процеси та їх вплив на розвиток економіки України / В.М. Марченко : тези доповіді IV міжнародної науково-практичної конференції [«Проблеми економіки підприємств в умовах сталого розвитку»], (Київ, 3-4 квітня 2008 р.) // Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій. – К. : НУХТ, 2008. – С. 82.
45. Марченко В.М. Демонізація в енергетичному секторі або підвищення ролі децентралізованої економіки / Марченко В.М., Серьогіна Т.О. : матеріали міжгалузевої наук.-практ. конф. [«Українські промислові котли: проектування, виготовлення, збут»] / Національний університет харчових технологій. – К. : НУХТ, 2004 – С. 39-44.
46. Марченко В.М. Джерела появи синергізму в процесі злиття корпорацій : матеріали VIII Міжн. наук.–практ. конф. [«Розвиток підприємства як фактор росту національної економіки»], (Київ, 25 листопада 2009 р.) / Національний

технічний університет України «КПІ». – К. : ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2009. – С. 62.

47. Марченко В.М. Дослідження теоретико-методологічної сутності корпоративного управління в Україні : матеріали конференції [“Підприємництво як соціально-економічна передумова становлення середнього класу”], (Київ, 21 січня 2004 р.) / Фонд державного майна України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Спілка акціонерів України. – К. : 2004. – С. 80-85.

48. Марченко В.М. Елементи механізму злиття і поглинання / В.М. Марченко : тези доповіді IV міжнародної науково-практичної конференції [“Проблеми економіки підприємств в умовах сталого розвитку”], (Київ, 3-4 квітня 2008 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій. – К. : НУХТ, 2008. – С. 75-76.

49. Марченко В.М. Класифікація корпоративних прав держави та проблеми управління ними / В.М. Марченко // Новий формат стратегії і тактики соціально-економічного розвитку України: людина, громада, держава. – К. : Видавничий дім “КОРПОРАЦІЯ”, 2005. – С. 160-177.

50. Марченко В.М. Класифікація чинників злиття та поглинання / В.М. Марченко: тези доповіді VII міжнародної науково-практичної конференції [“Проблеми економіки підприємств в умовах сталого розвитку”], (Київ, 19-21 травня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національний університет харчових технологій. – К. : НУХТ, 2011. – С. 265-266.

51. Марченко В.М. Механізми активізації ринку злиття та поглинання / В.М. Марченко : тези доповіді III міжнародної науково-практичної конференції [“Проблеми економіки підприємств в умовах сталого розвитку”], (Київ, 15-16 березня 2007 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій. – К. : НУХТ, 2007. – С. 48-49.

52. Марченко В.М. Оптимальна структура основного капіталу підприємств харчової промисловості в умовах фінансової реструктуризації / В.М. Марченко : труды V межд. науч.-практ. конф. аспирантов и студентов [«Проблемы развития финансовой системы Украины в условиях глобализации»], (Симферополь, 25-28 марта 2009 г.) / Министерство образования и науки Украины, Таврический национальный университет им. В. Вернадского, Севастопольский национальный технический университет. – Симферополь : «Центр стабилизации». – 2009 г. – С. 99-100.

53. Марченко В.М. Організаційно–правові відмінності злиття та поглинання / В.М. Марченко : тези доповідей науково-практичної конференції [«Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку економіки України»], (Київ, 19 грудня 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний авіаційний університет. – К. : Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк». – 2009. – С. 10-11.

54. Марченко В.М. Основні тенденції формування корпоративного сектору в харчовій промисловості та проблеми управління ними / В.М. Марченко : тези доповіді Всеукраїнської наук.-практ. конф. [“Організаційно-правові та фінансово-економічні проблеми адаптації підприємств АПК до ринкових умов

- господарювання та шляхи їх вирішення”], (Київ, 19-20 травня 2005 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій. – К. : НУХТ, 2005. – С. 42-43.
55. Марченко В.М. Особливості управління корпоративним сектором економіки України / В.М. Марченко : праці четвертої міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених [“Управління розвитком соціально-економічних систем : глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання”] / Міністерство освіти і науки України, Донецький національний університет, Інститут економіки промисловості. – Донецьк : ДНУ, 2003. – Частина 1. – С.154 -157.
56. Марченко В.М. Перспективи реструктуризації власності в Україні / В.М. Марченко : матеріали 71-шої наукової конференції молодих вчених, аспірантів і студентів [«Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у ХХІ столітті»], (Київ, 18-19 квітня 2005 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій. – К. : НУХТ, 2005. – С. 49.
57. Марченко В.М. Поглинання, як спосіб перерозподілу корпоративної власності / В.М. Марченко : тези доповіді Всеукраїнської наук.-практич. конф. [“Управління організаційно-технічними та фінансово-економічними змінами на промислових підприємствах”], (Київ, 23-24 березня 2006 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій, Міністерство агропромислової політики. – К. : НУХТ, 2006. – С. 81-82.
58. Марченко В.М. Проблеми управління корпоративним сектором економіки / В.М. Марченко // Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [“Від лідера особистості до держави лідера”] / Фонд державного майна України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Спілка акціонерів України. – К. : – Видавничий дім “Корпорація”. – 2004. – С. 130-132.
59. Марченко В.М. Процеси злиття та поглинання в молочній промисловості / В.М. Марченко : матеріали IV Міжнародного Форуму молодих вчених [«Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи»], (Харків, 12 травня 2010р.) / Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. – Х. : ХНТУСГ, 2010. – С. 268-269.
60. Марченко В.М. Самоорганізація та організація в процесах злиття та поглинання / В.М. Марченко : тези доповідей V міжн. наук.–практ. конф. [Проблеми економіки підприємств у сучасних умовах], (Київ, 19-20 березня 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій, Міністерство агропромислової політики. – К. : НУХТ, 2009. – С. 91.
61. Марченко В.М. Синергетична концепція дослідження економічних процесів / В.М. Марченко : матеріали V міжн. наук.–практ. конф. [«Сучасні проблеми менеджменту»], (Київ, 22-23 жовтня 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний авіаційний університет. – К. : НАУ. – 2009. – С. 26-28.

62. Марченко В.М. Синергетична роль флуктуації в еволюції економічної системи / В.М. Марченко : матеріали круглого столу [«Сучасний погляд на проблеми менеджменту»], (Київ, 19 квітня 2011 р.) / Міністерство культури і туризму України, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – К. : НАКККиМ. – 2009. – С. 59-63.
63. Марченко В.М. Соціальна відповідальність корпорацій / В.М. Марченко : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених вищих навчальних закладів [«Формування та проблеми розвитку підприємництва в Україні»], (Київ, 23-24 листопада 2006 р.) / Національний технічний університет України «КПІ». – К. : ІВЦ Видавництво «Політехніка». – 2006. – С. 165-167.
64. Марченко В.М. Способи поглинання товариств в Україні / В.М. Марченко : матеріали VII міжн. наук.–практ. конф. [«Розвиток підприємства як фактор росту національної економіки»], (Київ, 26 листопада 2008 р.) / Національний технічний університет України «КПІ». – К. : ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2008. – С. 102-104.
65. Марченко В.М. Сучасні тенденції переливу інвестиційного капіталу / В.М. Марченко : матеріали науково-практичної конференції [“Інвестиційні стратегії сталого розвитку”], (Дніпропетровськ, 27-28 лютого 2004 р.) / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ. – 2004. Том II. – С. 29–31.
66. Марченко В.М. Тенденції розвитку фондового ринку та їх вплив на систему корпоративного управління / В.М. Марченко : матеріали міжн. наук.– практи. конф. [«Освіта і наука без кордонів»], (Дніпропетровськ, 15-17 грудня 2004 р.) / Дніпропетровський національний університет. – 2004. – Белгород–Дніпропетровськ–Роснаука–Наука і освіта. – Том 6. Економіка. – С. 103-105.
67. Марченко В.М. Теоретико-методологічне обґрунтування сутності синергетичного ефекту злиття корпорацій / В.М. Марченко : матеріали VI міжн. наук.–практ. конф. [«Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю»], (Черкаси, 8-10 квітня 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Черкаська обласна державна адміністрація, Черкаський державний технологічний університет. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – С. 383– 385.
68. Марченко В.М. Фактори самоорганізації молочної галузі промисловості / В.М. Марченко : тези доповідей міжн. наук. практи. конф. [Новітні технології, обладнання, безпека та якість харчових продуктів: сьогодення та перспективи], (Київ, 27-28 вересня 2010 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій. – К. : НУХТ, 2010. – С. 75.
69. Марченко В.М. Характеристика процесів злиття та поглинання в Україні / В.М. Марченко : матеріали VI міжн. наук.–практ. конф. [Проблеми економіки підприємств у сучасних умовах],(Київ, 13-14 травня 2010 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій, Міністерство агропромислової політики. – К. : НУХТ, 2010. – С. 22.

АНОТАЦІЯ

Марченко В.М. Методологія самоорганізації злиття та поглинання і досягнення синергетичного ефекту в корпораціях молочної промисловості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) – Національний університет харчових технологій Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Київ, 2011.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретичних, методичних та практичних питань появи синергетичного ефекту в процесі злиття та поглинання корпорацій.

Досліджена теоретична сутність понять злиття та поглинання, здійснена ідентифікація процесів злиття та поглинання та досліджені їх процесні комбінації, що дозволяє здійснити чітке їх розмежування, зрозуміти сутність кожного процесу як індивідуального набору способів та механізмів реалізації.

Узагальнені концептуальні основи синергетичного підходу до дослідження складних систем та основні етапи еволюції становлення синергетики як нової методології дослідження економічних систем.

На основі дослідження природи флуктуацій процесу злиття та ідентифікації причин зовнішніх та внутрішніх коливальних процесів в корпорації розроблені методики оцінки стійкості корпорацій молочної промисловості до зовнішніх та внутрішніх флуктуацій.

На основі аналізу співвідношень між тенденціями показників зовнішніх факторів та чистим доходом галузі були виявлені диспропорції в розвитку молочної галузі, які визначають напрями самоорганізації системи, як притягуючої множини векторів їх розвитку, яка відбуватиметься по шляху використання їх переваг або нейтралізації їх негативного впливу на галузь.

Для цілей аналізу процесів самоорганізації в галузі запропоновано авторську методику оцінки самоорганізації, яка базується на порівнянні пропорцій між темпами зміни вхідних та вихідних її потоків.

Дослідження факторів зовнішнього впливу та внутрішніх тенденцій розвитку корпорацій молочної галузі дозволило виявити напрями подальшої самоорганізації молочної галузі, які будуть спрямовані на ліквідацію негативного впливу невідповідностей або використання їх переваг. Удосконалені теоретичні підходи до обґрунтування джерел економічних ефектів злиття та поглинання. На основі дослідження природи виникнення таких ефектів, останні були ідентифіковані як комплементарні та синергетичні.

На основі використання системного підходу до дослідження процесів самоорганізації злиття та поглинання удосконалена методологія формування потенціалу його синергізму.

Для оцінки синергетичного ефекту злиття та поглинання в науковий обіг введено поняття зовнішнього та внутрішнього синергетичного ефекту корпорації.

Ключові слова: злиття, поглинання, самоорганізація, синергетичний ефект, корпорація, молочна галузь.

АННОТАЦІЯ

Марченко В.М. Методологія самоорганізації злиття і поглинання і досягнення синергетичного ефекта в корпораціях молочної промисловості. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 - Экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности) - Национальный университет пищевых технологий Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Киев, 2011.

Диссертация посвящена исследованию теоретических, методологических методических и практических вопросов появления синергетического эффекта в процессе слияния и поглощения корпораций.

Исследована теоретическая сущность понятий слияния и поглощения, осуществлена идентификация процессов слияний и поглощений и исследованы их процессные комбинации, что позволяет осуществить четкое их разграничение, понять сущность каждого процесса как индивидуального набора способов и механизмов реализации.

Исследованы мотивы слияния и поглощения и проведено их укрупненное группировки в зависимости от перспектив дальнейшего развития корпорации: а именно, слияния и поглощения с целью повышения эффективности деятельности корпорации в условиях ограниченности ресурсов для развития; слияния и поглощения для достижения амбициозных намерений акционеров.

Исследована эволюция становления рынка слияний и поглощений в Украине, основные причины активизации операций концентрации в разные периоды развития процессов слияний и поглощений компаний. Выявлены организационные последствия влияния процессов слияний и поглощений на развитие молочной промышленности Украины. Исследовано влияние слияний и поглощений на эмиссионную деятельность и состояние организованного рынка акций корпораций молочной промышленности.

Обобщены основные концептуальные основы синергетического подхода к исследованию сложных систем и основные этапы эволюции становления синергетики как новой методологии исследования экономических систем.

На основе исследования природы флуктуаций процесса слияния и идентификации причин внешних и внутренних колебательных процессов в корпорации разработаны методики оценки устойчивости корпораций молочной промышленности к внешним и внутренним флуктуациям. Предложенные методики позволили выявить основные угрозы внешнего воздействия, и состояние внутренних подсистем, неравновесие которых может стать источником неравновесия для всей корпорации.

На основе анализа соотношений между тенденциями показателей внешних факторов и чистым доходом отрасли были обнаружены диспропорции в развитии

молочной отрасли, которые определяют направления самоорганизации системы, которая будет проходить по пути использования преимуществ или нейтрализации их негативного влияния на отрасль. К таким несоответствиям было отнесено следующее: при росте государственной поддержки уменьшаются объемы закупок молока, при уменьшении объемов переработки молока растет чистая выручка отрасли, при росте объемов заготовки молока снижается рентабельность заготовки молока; при росте объемов экспорта снижается доходность предприятия, при росте выручки уменьшается прибыльность деятельности, рост доходов в условиях постоянной доли убыточных предприятий, рост чистой выручки при уменьшении объемов переработанного молока, рост чистой выручки при уменьшении объемов потребления молока на душу населения.

Для целей анализа процессов самоорганизации в области предложена авторская методика оценки самоорганизации, основанная на сравнении пропорций между темпами изменения входных и выходных ее потоков.

Исследование факторов внешнего влияния и внутренних тенденций развития корпораций молочной отрасли позволило выявить направления дальнейшей самоорганизации молочной отрасли, которые будут направлены на ликвидацию отрицательного воздействия несоответствий или использования их преимуществ. К таким направлениям развития отрасли отнесены: рост импорта сырья; зональную консолидацию; вертикальную интеграцию; перераспределение собственности. Выбор направления развития зависит от комбинации факторов влияния и реализуется при участии процессов слияния и поглощения.

Усовершенствованы теоретические подходы к обоснованию источников экономических эффектов слияния и поглощения. На основе исследования природы возникновения таких эффектов, последние были идентифицированы как комплементарный и синергетический. Комплементарный выступает как эффект рационального использования ресурсов корпораций. Синергетический – как результат взаимодействия в состоянии неравновесия.

На основе использования системного подхода к исследованию процессов самоорганизации слияния и поглощения усовершенствована методология формирования потенциала его синергизма. Источниками синергизма выступают консолидация активов и концентрация производства; рост имиджа; изменение системы договорных отношений корпорации с заинтересованными лицами; кадровый синергизм; синергизм управленческих решений (и реорганизаций). Факторами возникновения синергизма в микроэкономических системах являются члены коллектива как носители знаний, информации и индивидуумы, наделенные психоэмоциональным состоянием и степенью активности.

Предложена авторская методика количественной оценки имеющихся в трудовом коллективе социальных, социально-биологических, биосоциальных и биологических характеристик. Такая оценка позволяет оценить качественное состояние объединенного в процессе слияния коллектива, выявить его потенциальную способность к самоорганизации и смоделировать существующий набор социальных и биологических характеристик в коллективе, необходимый для будущих проявлений синергии.

Для оценки синергетического эффекта слияния и поглощения в научный оборот введены понятия внешнего и внутреннего синергетического эффекта. Внешний синергетический эффект является отражением ожиданий владельцев относительно изменения рыночной стоимости корпорации. Внутренний синергетический эффект является нелинейным результатом процессов самоорганизации подсистем корпорации в результате их объединения и дальнейших реорганизаций. Предложенный подход позволяет повысить экономическую обоснованность ожиданий эффектов слияния и поглощения и избежать просчетов на этапе принятия решения о реструктуризации.

Ключевые слова: слияния, поглощения, самоорганизация, синергетический эффект, корпорация, молочная отрасль.

ANNOTATION

Marchenko VM The methodology of self-organization and mergers and acquisitions achieve synergies in corporate dairy industry. - Manuscript.

Thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 - economics and management (by sector) - National University of Food Technology of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, Kyiv, 2011.

This thesis deals with theoretical, methodological and practical issues in the emergence of synergies in the process of mergers and acquisitions of corporations.

The theoretical study, the concept of mergers and acquisitions carried out identification of mergers and acquisitions and their investigated process combination that allows a clear separation of them, understanding the essence of each individual process as a set of methods and mechanisms for implementation.

Conceptual foundations of synergetic approach to the study of complex systems and key milestones of establishment of synergy as a new methodology of economic systems were generalized.

Based on the investigation of the nature of fluctuations of a merger and identification of the causes of external and internal vibrational processes in the corporation developed methodologies for evaluating corporate sustainability dairy industry to external and internal fluctuations.

The analysis of correlations between trends in indicators of external factors and industry net income disparities were found in the dairy industry, which define the areas of self-organization system as a set of vector drawing their development which will be held towards the use of their advantages or neutralization of their negative impact on the industry.

For purposes of analysis of the self-organisation in the industry, the authorized methods of the assessment of self-organization were developed, which base on a comparison of proportions between the rate of change of its input and output streams.

Investigation of influence factors and internal developments corporations dairy industry has revealed areas for further self- organization in dairy industry, which will be aimed at eliminating the negative impact of inconsistencies or the use of their advantages. Theoretical approaches to acknowledge the sources of the economic effects of mergers and acquisitions were improved. Based on the investigation of the nature of

such effects, the latter were identified as complementary and synergistic.

On the basis of a system approach to investigation of the processes of self-organization, mergers and acquisitions the methodology of its potential synergies was improved.

To evaluate the synergy effect of mergers and acquisitions the concept of internal and external synergies in corporation was developed.

Keywords: mergers, acquisitions, self-organization, synergetic effect, corporation, dairy industry.